नं० ३०४-घ

कादम्बरीकथासारः

नं० ३०४

पत्राणि ६६

१५०

तस्यापि ग्रामणिर्नाम धानो नृपात्मजस्तेजसां निधिः ॥ जनेन दोषोपरमप्रबुद्धेनाभिवीक्षितो
दयः ॥६॥ स प्राज्ञिस्वामिने पुत्रमवाप श्रुतशालिने ॥ राज्ञः कर्कोटवंशस्य चंद्रापीड
स्य मंत्रिणे ॥७॥ कल्याणस्वामिना मास्य याज्ञवल्क्य इवाभवत् ॥ तनयः श्रुहृयोग
र्द्धि निर्द्धूतमवकल्मषः ॥८॥ अगाधहृदयात्तस्मात्परमेश्वरमेडनं ॥ अजायत सुतः का
तम्बेंडोदुग्धोदधेरिव ॥९॥ पुत्रे कृततदुन्नानंदं जयंतमजीजनत ॥ व्यक्ताकविभव
कृत्वफलाय यत्र स .रस्वती ॥१०॥ वृत्तिकार इति व्यक्तं द्वितीयं नाम बिभ्रतः ॥ वेदवे

सांगविदुषः सर्वशास्त्रार्थवादिनः ॥११॥ जयंतनाम्नः सुधियस्साधुसाहित्यतत्त्ववित्॥
सूनुस्समभवत्तस्मादभिनंद इति श्रुतः ॥१२॥ काव्यविस्तारसंधानखेदालसधिये
प्रति॥ तेन कादंबरीसिंधोः कथामात्रं समुद्धृतं ॥१३॥ वभूव विदिशा नाम पुरी वेत्र
वतीतटे ॥ या पुण्यकर्मणां तेजःशालिनां द्यौरिवास्पदं ॥१४॥ रेजे रत्नगृहज्योति
र्ज्वालैरिंद्रायुधप्रभैः ॥ तस्यां निजभुजोद्योगविजितारातिमंडलः ॥१५॥ आखंडल इव
श्रीमान् राजा शूद्रक इत्यभूत् ॥ चूडामणीनां लोकपालानां रूपे विचरदप्रिसाः ॥१६॥ श

राम

२

मघदानं दयन्नृतानि म्नंइमाइत्यवेदिय:॥ समेदिंनो विनिर्जित्य चतुरंगो धिमेखलाम्।
॥१आस वित्रार्थित तत्रा रस्तस्यामास्ते यथासुखे॥ तेनानुहृडितजनै रन्यो नाम
विरोधि नि:॥१८॥ विनोदैरत्यनीयेत नवे वयसि वासरा:॥ तस्यन्वान त्याल न्यानोसु
खानां पारहश्वन:॥१९॥ चूनोत्तिसुरतक्रीडापराहृसुखमग्नमन:॥ प्रयत्नेनापिना
ऽवापि सायोपि हिषमेष्ठणा॥२०॥ हन्तुंशशाकयो तस्य हृदयं च सुरेववा॥ अथ वास्यां
ग एस्थानवर्त्तिनं तेकदाचन॥२१॥ प्रसत्य प्रश्रय प्रह्वा प्रतीहारी व्यजिज्ञपत॥ हराडु
पायनीकृत्य मुक्तमाभ्य यी [illegible] हितो [illegible] रा वेडा [illegible] दागता दर्शनार्थिना॥

कृत्वा ह्लणी परास्पृश्य मुखमालोक्य मंत्रिणः ॥२३॥ समादिदेश तां राजा कोदोषः प्रवि
शत्विति ॥ निजेन लक्ष्मणा लोकस्य प्रैपि रिहर्तं त्वया ॥२४॥ मातंगकन्यका विद्धदनुक्ता
ता नृपांगणम् ॥ तया च सहस्तस्थ सम्मुक स्वर्णपंजरः ॥२५॥ वहन्त्र हिंसमाकारं चंडालः
स्थविरोऽविशत् ॥ प्रविशंतीं तु तां दृष्ट्वा कन्यामद्भुतदर्शनाम् ॥२६॥ परं विस्मयतन्मा
पः स्त्रणी चेतस्यचिंतयत् ॥ इदं रूपमियं कोतिरिमेलावण्यशीकराः ॥२७॥ मर्त्येनामपिन
स्याद्रूमर्तिंग चेत्तु का कथा ॥ मेनकामिव पश्यामि नूनं मातंगमायया ॥२८॥ छन्नेयं देव
ता काचिन्मर्त्यलोकमुपागता ॥ [illegible] दिविं [illegible] वनितेव तं ॥२९॥ प्रणनाम

राम
२

3

महीपालमनाकुलविलोकिना ॥ ततः क्षितितलन्यस्तजानुः प्रणतकंधरः ॥ ३० ॥ गादो
नयकरासक्तपंजरः स्थविरोऽब्रवीत् ॥ वैशंपायननामायं रत्नमत्यद्भुतं शुकः ॥ ३१ ॥ रत्ना
नां वास्पदं देव दुग्धोदधिरिवापरः ॥ इत्यादेशेन नः स्वामिन् दुहित्राऽयमुपाहृतः ॥ ३२ ॥
प्रसादः क्रियतामस्याः पतगः परिगृह्यतां ॥ ३३ ॥ इत्युक्त्वासोऽग्रतो राज्ञः पंजरं माणिकु
ट्टिमे ॥ विनिधाय प्रणम्यैनं सप्रश्रयमपासरत् ॥ ३४ ॥ इंगितज्ञा प्रतीहारी विहृतद्वार
संपुटम् ॥ अकरोत्पंजरं तस्मान्निर्याय यो सविहंगमः ॥ ३५ ॥ उत्क्षिप्य दक्षिणं पादं जयश

हृस्तु धैर्यसः॥ प्रयुक्तवेदमंत्राशीरिमामाप्यमिथाऽपवत्॥३६॥ स्तनन्धुगमभ्युस्त्वात्तं स
मीपतरवर्त्तिहृदयशोकाग्नेः॥ चरति विमुक्ताहारं व्रतमिव भवतो रिपुस्त्रीणां॥३७॥ अथा ता
माकर्ण्य महीपालो विस्मयोत्फुल्ललोचनः॥ कुमारपालनामानं प्रधानामात्यमब्र
वीत्॥३८॥ दृष्टं भवद्भिराश्चर्यमीदृशं श्रुतमेव वा॥ तिर्यक्ष्वेऽतिशयः सोऽयं योमनुष्ये
षु दुर्लभः॥३९॥ श्रुताध्ययनसंस्कारो मातंगस्य न संगतिः॥ मातंगस्य चक्रेनायमिति वि
त्रपरंपरा॥४०॥ अमात्यस्तत्र भूपाधादेनं पृष्ठसंस्कारकारिताः॥ भवेत्यतिशयाः प्रायशः प्रा

एनांकोत्र विस्मयः॥४१॥ एतानितानि लिंगानि परलोकानुमां प्रति॥ नार्किकैः प्रतिप

द्यंते लोकायत्त निराकृतेः॥४२॥ विचित्रा वेधसः सृष्टि र्विचित्राः कर्मवासनाः॥ विचित्रा

स्तद्विपाकाश्च विचित्रः कालपर्य्ययः॥४३॥ इत्यादि श्रुकसंवेधकथा विच्छेदकारणं॥ उ

दग्र नारंगनीरोमधाढ़ पटहध्वनिः॥४४॥ वहिः प्रकल्पतामस्याः सुखमावसथादि

कम्॥ अयं चान्यंतरं पत्रमयं पः प्रवेश्यतां॥४५॥ इत्यादिश्य प्रतीहारोस्त्रामोऽन्म

हीपतिः॥ विसर्ज्ज्य राजन्य चक्रं सेवा र्थमागतं॥४६॥ ततः कृताल्पव्यायामः स्नातः प्रति

5

तद्देववनः॥ कृताग्निः स्नातविप्राशीर्मुक्त्वा शय्यागृहं ययौ॥४७॥ तत्र पर्यंकमारुह्य ध्यात्वा वै
किमपि क्षणे॥ ततोमंतःपुर विश्रान्तेत्सुकमाना यथ्यमुनः॥४८॥ तं चकं न्तुकिनानीतमादोरष्टा
मुखादिके॥ प्रपच्छ कौतुकाद्विप्रस्त हृष्टांतमनंतरम्॥४९॥ वैशंपायन कोऽत्र त्वं कस्मात्तः
को षितस्त्विरे॥ कृतस्त्वमिदं मोहङ्केकलाशास्त्राद्विकौशले॥५०॥ अपि जातिस्मरः कोपि
नवान् नृमिमिमां गतः॥ नखस्त्वपतिशायप्राप्तिरियतीपक्षि जातिषु॥५१॥ केन वा जन्मवतो ना
मकृते विप्रजनोचिते॥ ईदृशान्यभिधानानि कृतोऽयजन वैश्मसु॥५२॥ कथं चांडाल सं

राम
५

पर्यङ्कंइहवाकथमागमः ॥ इतिकात्स्न्येनवृत्तांतमात्मनोवक्तुमर्हसि ॥ ५३ ॥ इतिपृष्टंक्षिती
शेनबहुमानपुरस्सरे ॥ क्षणेबुधाऽनुसंधायमुक्तोवक्तुंप्रचक्रमे ॥ ५४ ॥ रेवाविंध्याटवी
तावत्तवश्रुतिपथंगता ॥ सर्वाऽपरपयोराशिवेलासंस्पर्शशालिनी ॥ ५५ ॥ यदेकदेशेकं
द्रूलगंडेनदलितद्रुमे ॥ उषितोऽहंडकारण्येसरसीतीरामलक्ष्मणो ॥ ५६ ॥ यत्रागस्त्यमुनेरा
सीदाश्रमःश्रमिनोमतः ॥ लोपामुद्राकराक्लिष्टजलसेवर्द्धितद्रुमः ॥ ५७ ॥ तस्योपकंठेपं
पारव्यमस्तिपुण्यजलंसरः ॥ सीताकरातलोल्लूनभ्रवणसरणोत्पलं ॥ ५८ ॥ तस्याऽस्ति

पश्चिमे तीरे जीर्णः शाल्मलिपादपः ॥ आरोहपरिणाहाभ्यां व्याप्तव्योमदिगंतरः ॥५८॥
तस्मिन्कृतकुलायानि वीतभीतिनिदुर्गमे ॥ विहंगमसहस्राणि निवसंति निरंतरं ॥५९॥
दिवातान्यपि निर्गत्य प्राणयात्रामितस्ततः ॥ एत्य चागत्य स्वनीडेषु सुखं रात्रिषु शेरते ॥६०॥
तत्रैव वृद्धवसती अभूतां पितरौ मम ॥ जातोहमेकस्तनयो ययोर्वयसि पश्चिमे ॥६१॥ उ
द्वोढुमसमर्था सा तीव्रां प्रसववेदनां ॥ तथैव पंचतां नीता जननी मे दुरात्मनः ॥६२॥ जाया
विरहदग्धोपि पिता पुत्रेषणातुरः ॥ शोकमुत्सृज्य मत्प्राणपोषणे यत्नमग्रहीत् ॥६३॥

नशशाकक्कचिज्जंतुमात्मनः प्राणवृत्तये ॥ मां वक्षसि निधायास्त नीड एव हि कानिशी ।

।अन्यापत्ररथानीतमुक्तोज्झितफलांबुना ॥ मदाप्यायनशिष्टेन सो करोद्वृत्तिमात्मनः

॥६६॥ अतिक्रामति कालेऽथ किंचिदुद्भिन्नपक्षतौ ॥ तातवक्षस्थलस्थेऽपि मय्युड्डायनला

लसे ॥६७॥ अकस्मादेव संजातमृगपक्षिकुलक्षतः ॥ अभूत्कलकलस्तस्मिन्नरण्ये यम

दुंदुभिः ॥६८॥ ततस्तातोऽस्मत्किंचिदुन्नमय्य शिरोधरां ॥ कुतूहलवशाच्चक्षुर्दिक्षु विक्षि

प्तवान्हे ॥६९॥ अथाऽपश्यमसंख्यातकिरातपरिवारितं । वनेशवरसेनान्यमायातं मृगयारसात् ॥७०॥

३ ससन्नाकः

ततः पीतमिवात्मानमुत्तत्वा तमिव शाल्मलिं ॥ परिवृत्तमिवारण्यं मन्ये नाऽहं मतं क्वचित् ॥७१॥ ह

तप्राणेन सहस्रोघैः स्रवद्रुधिरचर्चितैः ॥ मुहूर्त्तो दिवितद्ध्यावैस्तदरण्यमशृष्यत ॥७२॥

सेनापतिस्स निस्त्रिंशो मृगयाजनितश्रमः ॥ निषसाद ततः पेपासरसस्तीरशाद्वले ॥७३॥ ह

तं क्षिप्रमपापीत्वापः प्राप्य बालमृणालिकाः ॥ पुलिंदैः सह सेनानीस्स जगाम यथागतः ॥७४॥

एको ऽरत्नुलिंदस्तु पापस्तत्र विलेवितः ॥ प्रांशुर्मेयं कराक्रारं कृतांतस्येव किंकरः ॥७५॥

अज्ञात पिशित प्राप्तिस्तु तद्वणाश्रमः ॥ यमदूतीमिव दर्शी सद्द्रौ तत्र शाल्मलीं ॥७६॥

राम

अध्यवसाय उत्साहः।

सदुरारोहतां तस्यज्ञानस्यापि महान्तरोगाज्जाताऽनध्यवसायो पियत्नमारोहणेऽकरोत्॥७७॥
ततोऽहमसमत्रासविपर्यासितमानसः॥ अविशं पितुरुत्संगं तत्पश्चात्कृतविग्रहः॥७८॥ सतु
पापस्तमारुह्य तरुं नीडनिवासिनः॥ हत्वा हत्वा यथाशक्ति शुकान्भूमावपातयत्॥७९॥
क्रमेण स दुराचारस्तातस्यापि शिरोधरां॥ वनेऽजनं च चिच्छेद पक्षिणो विगतजीवितं॥८०॥ पश्चात्
तामममनतच्छोकोनानालिंकन चेतसि॥ केवलं सहजातेन भयेनैवाऽस्मि विप्लुतः॥८१॥ ततो
ऽहं पितुरुत्संगाद्धि निर्गत्य संसाध्वसे॥ अन्तरे तरुणी पर्णजानां पर्णानां तले मा विशे॥८२॥

सप्तर्षेयथानपा।

४

पः सोऽप्यवरुह्याऽधः शाल्मलेर्मूलवर्त्तिनः ॥ भुक्ता नातास्तनादययाधानेनुसरन्त्रगात् ॥ ८३ ॥
अहं विधिनियोगाच्च तेन दुःखकृतकारिणा ॥ जीर्णपर्णस्रवर्णेत्वात्रवानीना वधारितः ॥ ८४ ॥
ततो हरमतिक्रान्ते तस्मिन्दारुणकर्म्मणि ॥ संजातजीविताशोऽपि पिपासापर्यवाधयत् ॥ ८५ ॥
अन्तुद्वयनसामर्थ्यात्पज्ञ्यामेव यथा तथा ॥ घंपाइलिनपर्यंतं गंतुमेच्छं पिपासितः ॥ ८६ ॥
तथापथि निरुत्साहः पतन्मुञ्चक्लिते क्षणः ॥ तमेव पापकर्म्माणं शंकमानः पदे पदे ॥ ८७ ॥ चि
रं हाताततातेतिशोचन्वैवान वर्त्तिनिश ॥ ज्वालेरायास्यमानोऽहमतिष्ठमति निष्ठुरः ॥ ८८ ॥

राम
८

तस्मादनतिदूरेऽथ सरस्सत्यपसां निधेः॥ निर्द्दूतक्लेशजालस्य जाबालेराश्रमो मुनेः॥७९
ततस्तस्य सुतस्तस्मिन्सरसि स्नातुमागतः॥ हारीतनामा मां तत्र तदवस्थं व्यलोकयत्॥८०॥ कष्टं
केनापि पापेन पातितः शुकबालकः॥ कुलायात्क्वापतीतोयं कृपया मो करेऽग्रहीत्॥८१॥ आपा
ययत्पयोबिंदून्मरुताश्वासयन्मुहुः॥ कृताह्निकश्च कारुण्यादनयत्पितुराश्रमे॥८२॥ समाश्व
स्तस्य हारीततातं हृष्टैव पश्यतः॥ पदं स्थिरमिव न्यस्तं हृदि मे जीविताशया॥८३॥ नीडच्युतो य
मानीतो मया विहगपोतकः॥ इति पित्रे प्रणम्याऽसौ पाणिस्थं मामदर्शयत्॥८४॥ अथ जाबा
लिमद्राक्षं साक्षादिव पितामहं॥ महात्मभिः परिवृतं सानुकंपैस्तपोधनैः॥८५॥ जटाधवलम्

सर्वे मुनयस्तामश्रुवन् ॥ बभूव कोयं भगवानू जन्मांतरे किमस्य का दुश्चरितं तदुच्यतां ॥ ८८ ॥ अस्य [illegible] जितो मुनि स्त्रिरिस
नु बध्यमानस्तानब्रवीत् ॥ कुतूहलं तत्रानावद ह्हः क्रियाः स्नाथा प. क्रि ४

१

दृश्नं धाम्ना प्रसरता बहिः ॥ अनतिस्फुटसंलक्ष्यशरीरावयवाकृतिं ॥ ८६ ॥ स तु मां स्तनमुद्वीक्ष्य
स्मयमान इवाऽवदत् ॥ इदं हि भुज्यतेऽनेन फलं स्वस्यैव कर्मणः ॥ ८७ ॥ त्रिकालदर्शी भगवान्स हि
दिव्येन चक्षुषा ॥ विश्वं पश्यति पाणिस्थं करस्थामलकं यथा ॥ ८८ ॥ व वस्तदा कर्णे कुतूहला
कुलास्समेत्य सोध्यं विधाय विधिमस्खलितावधानमाकर्णयितुमस्य कथां प्रयुक्ताः तदा यो ॥ ९० ॥
उक्तास्तथा भगवता मुनयो निजेन कर्मक्रमेण दिवसांगमयो बभूवुः ॥ हारीतहस्तनिहितेन मनो
विनोदैस्तैस्तैरनीयत मयापि दिनावशेषः ॥ ९१ ॥ ॥ इति श्रीमद् जयन्तस्य सूनोरभिनंदस्य कृतौ
कादंबरीकथासारे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥ ॥ श्री ॥ ॥ छ ॥ ॥

राम
९

॥ ॥ अथ सोध्यास्समाध्यंता स्समाप्यस्तुतयः क्रियाः ॥ श्रुत्वा पर्वस्समागम्य यथास्थान
मुपाविशत् ॥१॥ अहमप्यात्मवृत्तांतविस्तारश्रवणोत्सुकः ॥ सेहत्यचापलं सर्वमासं स्थिरम
नास्तदा ॥२॥ दुग्धाब्धिजलकल्लोलधवलैरमृतोक्षितैः ॥ सिंचन्निव करैरिंदुरुदगादास्य
मस्थलीः ॥३॥ भगवाननघज्ञावालिः सुखासीनः स्वविष्टरे ॥ वल्कलाहितपर्यंकबंधो वक्तुं
प्रचक्रमे ॥४॥ सर्वैर्दत्तावधानास्तु शृण्वंतु ते मां तपोधनाः ॥ अमुष्य पूर्ववृत्तांत प्रस्तावोपस्थितां
कथां ॥५॥ अस्त्यवंतिषु संसारलक्ष्म्याः प्रसवभूरिव ॥ निधिरुज्जयिनीनाम नगरी गुणसं

२ एकाग्रचित्ताः

10

पदौ ॥६॥ लंकाऽलकाऽमरावत्यो येषां वसतयः प्रियाः। तेपि यामभिपश्यंतः सुखं तास्तु न
शेरते ॥७॥ यस्यां किमन्यत्कैलासन्निवासरससमुत्सृता ॥ महाकालाभिधानेन रुद्रेणाश्र
यमास्यते ॥८॥ यस्यां नरतमो धात्वा नागीरथपृथूपमः ॥ तारापीड इति श्रीमानबभूव
पृथिवीपतिः ॥९॥ परस्परविरोधेन विप्रकीर्णैरितस्ततः ॥ विश्रम्भमास्यते यत्र संभूय कु
शलैर्गुणैः ॥१०॥ विहसन्बुद्धिविभवैर्भूयस्तद्बृहस्पतीन् ॥ अमात्यः शुकनासाख्यो ब्रा
ह्मणस्तस्य चाभवत् ॥११॥ त्रिविक्रमवदाक्रम्य स राजा पृथिवीमिमाम् ॥ तस्मिन्मंत्रिणि

राम

१०

तद्वारं निष्क्रिप्ताप्सरस्त्वमे॥१२॥ तथा च पालयामास स मंत्री सकलाः प्रजाः॥ यथा त्रिवि

धमप्येता न दुःखं किंचिद स्पृशन्॥१३॥ यथा यथा चलो कोऽस्मिन्निवृत्तो वानुरज्यते॥ राजा

न तथा तथात्मानं कृतकृत्यममन्यत॥१४॥ अङ्के शमर्प्पितं तेन स्वच्छेन्दुमदर्दृष्टिनी॥ संभोग

विघ्नकारातिवालनेमे त्रिसाल्कनं॥१५॥ कृतकृत्यतया चासौ कार्यशेषमचिंतयत्॥ विष

येषा हित प्रीतिरासौ वक्रे यथा सुखं स्म॥१६॥ शोचाहि कृतकृत्यस्य राज्ञो भोगविभ्रत

यः॥ असमाप्तङ्गीषस्यता एव तु विडंवनाः॥१७॥ सद्यु वामधुराकारतरुणीनयनोत्सव

कर्ह्यालासुकःप्राप्तःकामीबुद्धद्धेनोगसंपदः॥१८॥नतेभावानतांक्रीडानतागोष्ठ्योनतेरसाः॥
नतेविलासायत्रास्यपारगंनाऽन्वभून्मनः॥१९॥समयसुखसंभोगभूमिष्ठोपिसम्प्रतिनासु
खमेकेतुनाऽज्ञासीदपत्यालोकनोद्भवं॥२०॥यथायथाचकालेनव्यतीयायनवंवयः॥अ
नपत्यतयाशोकोवर्द्धतेस्मतथातथा॥२१॥सुखव्यसृतावसर्द्धेस्मिन्नंतःपुरकदंबके॥राज्ञी
विलासवत्याख्यायस्यप्राणसमाऽभवत्॥२२॥साराजमहिषीगौरीमभ्यर्थयितुमेकदा॥
देवतायतनंवाह्यैययौभर्तुरनुज्ञया॥२३॥पुराणेवाच्यमानेतुप्रसंगात्पतितोक्षकृति॥अ

राम
२२

४ नात्

पुत्रस्य कुतो लोक इति सुस्राव तत्र सा ॥२४॥ अतप्तलोहसूचीव साश्रुतिः श्रवणान्तरं ॥ विवेश
दधतीत्यसौ परां कामपि वेदनां ॥२५॥ ततः प्रतिनिवृत्ता च प्रविश्य भवनं निजम् ॥ वस्त्रावृत
मुखी भूमावुपविश्य रुरो[illegible]द सा ॥२६॥ सखीभिः प्रार्थ्यमानासा न स्वामिन्यजत स्थितिं ॥ नोदुः
खात्कन्त्वे माहारं किरा मनरोदं ॥२७॥ अथोप[illegible]लभ्यात त्वीडावाञ्च्यपरिजनान्नृपः ॥ प्रविश्यान्तः
पुरं प्राह स्वैरमेनां प्रसादयन् ॥२८॥ प्रिये किमिदमारब्धं रुद्यते किमकारणं ॥ न च यामत्कृतो मन्यु
रनुभूतः कदाचन ॥२९॥ अन्योपि मत्सुखापेक्षी मदधीनात्मजीवितः ॥ कस्तवोत्पादयेन्मन्यु

यस्मै कुप्यसि सुंदरि ॥२०॥ इति प्रसाद्यमाना सा यदा नोवाच किंचन ॥ तदा वेदितवृत्तांतस्तत्स
ख्यान्नृपतिः कृतः ॥२१॥ तेन वृत्तिकरेणाऽथ सो पि दुःखपरायणः ॥ रुरोदेव कृसिन्यास्तस्वा
च्यदयिता सुरवा ॥२२॥ चिरं रुदित्वा निःश्वस्य स्वयमुन्मृज्य लोचने ॥ उग्रादग्रदेराजामहिषीं
मुपसांत्वयन् ॥२३॥ ममापि नन्विये देवि चिरात्त्वन्नतिदुस्सहा ॥ दुनोति हृदयं चिंता निःष्कृती
काररोगवत् ॥२४॥ विफलं वत मे राज्यं विफलाम मम संपदः ॥ विफला मम संभोगा विफलं मम
जीवितं ॥२५॥ कुतोऽस्माकमनागा नाम्नि यत्वा नागपसंपदः ॥ यद्रूपामस्तवोत्संगे वालकाप

राम
१२

त्यमंडितं ॥३६॥ वांछन्क्रीडनकं किंचित्किमप्यव्यक्तमालपन् ॥ आरुष्यति सुतः क्व त्वं कदा
मे पापकर्मणः ॥३७॥ इत्यादि विलपत्यस्मिन्नुवाष्पाकुलितलोचने ॥ शुकनास इमां वार्त्तां ज्ञात्वा
सत्वरमाययौ ॥३८॥ निरपत्यः कृतस्सोऽपि राजेव हतवेधसा ॥ तस्याप्यनेन शोकेन गृहे रोदिति
गेहिनी ॥३९॥ स तु स्वामिगतं दुःखं दुःखमित्यवधारयन् ॥ तद्दुःखापनयोपायप्रवणो धीरम
ब्रवीत् ॥४०॥ क्व धीरप्रकृतिर्देवः क्वेयं विक्लवचित्तता ॥ शोकोऽवकाशं लभते हृदये न भवादृशां
॥४१॥ यद्दौहृदस्त्रीस्वभावेन देवी विक्लवतां गता ॥ तत्किं प्रलंबकूर्चस्य युक्तं देवस्य रोदनं ॥४२॥
कोऽयं हिताहितप्राप्तिपरिहारक्रियाक्षमः ॥ यत्कपोलतलस्थेन्यस्तहस्तं निश्वस्यते चिरं ॥४३॥

यदि दुःखस्थितिः सत्यमनपत्यतया तव ॥ बुद्धिराधीयतां धर्म्मे धर्म्मात्सर्वमवाप्यते ॥४४॥ दीयन्तां
वस्तु विप्रेभ्यः पूज्यन्तां सर्वदेवताः ॥ प्रवर्त्यन्तां प्रपारामाः खन्यन्तां सलिलाशयाः ॥४५॥ नास्ति नाम
जगत्यस्मिन्पुरुषार्थस्य कश्चन ॥ यो धर्म्मनिरतैर्द्धीरैस्तादृशैर्नाधिगम्यते ॥४६॥ इत्यादि शुक
ना सोऽक्रमाकर्ण्य विगतज्वरौ ॥ ९ ॥ उत्थाय स्वस्थवत्सर्वा दंपती चक्रतुः क्रियाः ॥४७॥ ततः प्रभृति
दानानि यागहोमतपांसि तौ ॥ चित्त्रा एप कुरुतां सर्व्वा व्यस्मयन्त ततः प्रजाः ॥४८॥ कदाचिदपि
भूपालः स्वप्ने पश्यन्निशाकरम् ॥ विलासवत्या वदनं प्रविशन्तमखण्डितं ॥४९॥ तथा मनोरमा
नाम शुकनाशस्य गेहिनी ॥ स्वप्ने सत्पुण्डरीकाङ्कां सापि तेन व्यलोकयत् ॥५०॥ अन्ये द्युरुदये जा

राम
२३

नोर्मंगलाचारपूर्वकम्॥ तै स्वप्नं कथयामास शुकनासाय भूपतिः॥ ५१॥ सानंदं सोऽप्यधादे-
वं संपूर्णास्ते मनोरथाः॥ अचिरात्सोष्यते देवी पुत्रं पूर्णेन्दुसुंदरं॥ ५२॥ दिनेष्वथ व्यतीतेषु के-
षुचित्तद्गर्भमग्रहीत्॥ महिषी तत्सखीभ्यश्च तमज्ञासीन्नरेश्वरः॥ ५३॥ तान्नृपः प्रादात्सवासां-
सि चित्राण्याभरणानि च॥ क्रमेण गर्भलिंगेषु व्यक्तेषु मुदितेतराम्॥ ५४॥ शुकनासाय चोवाच
प्रहर्षोत्फुल्ललोचनः॥ सकोऽहं वातकोमे [illegible] घानि वपुष्मन्वासरान्॥ ५५॥ आगेऽप्यदशमे मासे
देवी पुत्रमसूत सा॥ हर्षेण च जगत्सर्वं परिहृत्तमिवाऽभवत्॥ ५६॥ राजा महोत्सवानंदपूर्ण-
पात्रमुदाहृते॥ हृष्टा लोकेषु मातिस्म न त्रिविक्रमवत्त्रिषु॥ ५७॥ शुकनासस्तु राजानं केवेज्ञ

मा

याह निर्झरं॥ श्रौत्सुक्यात्स्मृतिकावासं तातु मावपिञ्जग्मतुः॥ ५८॥ ततो ददृशतुर्व्यक्तसक
लांगं कुँरकं॥ ईक्षतोरुदयरागाढ्यं न वेविंबमिवैंदवं॥ ५९॥ शुकनासो निरूप्यांग मेकैकं नि
पुणं शिशोः॥ हस्ते न्यपालमालं व्यहर्षगर्भमभीषत॥ ६०॥ अयं शंख इदं चक्रमिदं सारवेडम
चुडे॥ यस्य बालस्य विज्ञानि दृश्यंते चक्रवर्तिनो॥ ६१॥ यो ऽसौ स्वप्ने त्वया दृष्टश्चंद्रो देवी
सुखे ऽविशत्॥ सएवा ऽयमिहोत्पन्न मितिमा संशयं कृथाः॥ ६२॥ इति तद्दर्शनानंदसुधा
ह्लावितयोस्तयोः॥ शुकनासगृहाद्ज्ञात सुत्रोत्पत्तिमप्यधात्॥ ६३॥ शुकनासमथोदारमा
लिलिंग महीपतिः॥ उत्तरीयं च हारो ऽस्य पूर्णपात्रमिति स्वयं॥ ६४॥ उवाचैनं प शोदं सुखस्यो

चै

राम
२५

परिनः सुखम्॥ इमे ते पतिताः सत्यं नुहिन्ने सोमरश्मयः॥६५॥ साभिदं वेधसारत्नं चिंतानुरु

मावयोः॥ सहैव पात्रतां [illegible] नीतौ यदावां सुखदुःखयोः॥६६॥ ततस्तूर्यरवैर्नित्यं चञ्चरी

तालनिस्वनैः॥ सिंदूरघनसारादिक्षोदैः कुंकुमकर्द्दमैः॥६७॥ अनपेक्षितनाचोच्चव्यवहार

निरर्गला॥ केलिः प्रववृते तत्र राजगेहे महोत्सवे॥६८॥ राज्ञानुस्वगृहे केलिविमर्द्दंवीक्ष्य

ता हृष्टं॥ शुकनासगृहं गत्वा द्विगुणं तमकारयत्॥६९॥ कृते ऽथ जातकर्मादौ वृत्ते षष्ठीप्र

जागरे॥ विलासवत्यां स्नातायां प्रयोकाल उपस्थिते॥७०॥ प्रशस्ते ऽह्नि दैवज्ञैरुक्ते ज्ञातो

महीपतिः॥ स्नातः सुवर्णसदृशो पूजयित्वा द्विजोत्तमान्॥७१॥ सम्प्रेष्य गानि वासांसि वर्षने

15

परिरुन्ने शिशोः॥ चंद्रापीड इति स्वप्नसदृशं नाम निर्ममे॥७२॥ शुकनासोपि संहृष्ट्य विप्रा
न्विप्रजनोत्तिते॥ वैशंपायन इत्यात्मसूनोर्नाम प्रशातिवान्॥७३॥ क्रमेण वर्द्धमानोऽथ कृत
चूडादिमंगलः॥ चंद्रापीडोऽभवत्पित्रोः परमुत्संगमंडनं॥७४॥ आकारणेंदुतुल्येन मधुरै
र्वलिवल्गितैः॥ अव्यक्तवर्णैरालापैर्हरस्ततयोर्मनः॥७५॥ प्राप्तेऽथ सप्तमे वर्षे विद्यागृहम
कारयत्॥ चंद्रापीडस्य नगराद्बहिर्विद्गुणो नृपः॥७६॥ कृतोपनयनं चैनं काले तत्र जनो वि
ते॥ तत्रन्यवेशयद्राजा विद्याधिगमसिद्धये॥७७॥ तर्कव्याकरणाभिज्ञान्धनुर्वेदविशारदा
न्॥ दंडनीत्यादिनिपुणानाचार्यान्पर्यकल्पयत्॥७८॥ शुकनासोपि तं पुत्रमुपनीय यथाविधि।

राम

५

राजपुत्रान्गुणं चक्रे विद्यागृहनिवासिनम् ॥७९॥ नृपतिस्त्वगमद्दुःखं पुत्रं गुरुगृहे स्थितं ॥ प्रा
र्थितोपि सतन्मात्रा नैनमानाययत् गृहे ॥८०॥ सर्णो षोडशवर्षस्तु राजपुत्रः कुशाग्रधीः ॥ सगृ
ह्यापितो विद्याः सर्वाभ्यस्ता इवाग्रहीत् ॥८१॥ सर्ववादिषु वक्तासूत् सर्वशास्त्रेषु कोविदः ॥ प्रौढः
कलासु सर्वासु दक्षस्सर्वेषु कर्मसु ॥८२॥ सर्वसंव्यवहारेषु सोभूद स्खलितक्रमः ॥ सर्वशास्त्रा
र्थतत्वज्ञस्सर्वभाषासु सत्कविः ॥८३॥ क्रमेण वर्द्धमानश्च स व्यायाममसेवत ॥ सुमुखेच तदभ्या
सात्स्याश्च सर्वांगसौष्ठवः ॥८४॥ प्रलंबबाहुः पीनांसः पृथुवक्षा स्तनूदरः ॥ गंभीरनाभिर्दृढोरुस्तरु
णः करिसत्गतिश्च ॥८५॥ सुकुमारस्तु तस्यासीत् प्रतिबिंबइवाभवत् ॥ गुणैरशेषैरन्यत्र शरीरश्रीण

बल

ध्वजिनी वाहिनी सेनेत्यमरः॥२

16

गौरवात्॥८६॥ अथ राज्ञा सुतं बुद्ध्वा कृतार्थं गुरुवेश्मनः॥ शुकनासगिरा गेहमानेतुमुपचक्रमे॥८७
स बलाहकनामानमाहूय ध्वजिनीपतिं॥ पुण्येऽह्नि प्राहिणोत्पुत्रमानेतुं कृतमंगलः॥८८॥ तथेन्द्रायुध
नामानं प्रेषयामास वाजिनं॥ जितोच्चैःश्रवसं तेजोरनन्यसुलभैर्गुणैः॥८९॥ सहस्रै राजपुत्राणां
विनीतं वाङ्कुशालिनाम्॥ व्यसर्जयच्च तेनैव सह पुत्रानुवर्तिनो॥९०॥ बलाहकस्ततो गत्वा विद्यागृ
हकृतास्पदं॥ अद्राक्षीद्राजपुत्रं तं प्रणनाम च सादरं॥९१॥ आचचक्षे स राजाज्ञां गृहमागम्यता
मिति॥ सनामग्रहणं चासौ राजपुत्रानन्यवेदयत्॥९२॥ ततो बलाहको ख्यातशौर्यो हि गुणगौ
रवाः॥ राजपुत्राः ५ प्रणेमुस्तं गुरुकृतमिवाऽपराः॥९३॥ पर्यायेण रत्नज्योतिर्निर्जितेन्द्रायुधप्रभं

अन्यांतरासुलभैः ३

४ बलाहकेन

पल्यान १

राम
२६

तारापीडस्प २

इंद्रायुधं प्रवेश्याथ भुवन राह वलाहकः ॥९४॥ इममारोह सिंधूत्थम[illegible]श्वरत्नमयोनिजं ॥ पारसी
काधिपतिना देवस्यौपायनीकृतं ॥९५॥ चंद्रापीडः स्कंधे तेवीत्य पत्तुरंगममनुत्तमं ॥ परं विस्मयमापे
दचिरं चैवं व्यचिंतयत् ॥९६॥ हृदयं मे ब्रवीतीति नैषसत्यं तुरंगमः ॥ कोपि केनापि पापेन नूनं तु
रगतां गतः ॥९७॥ अयोनिजश्च वाजीयमेतदुक्तात्र साक्षिणी ॥ रंभा किलाप्सरः कन्या शापेन वड
वाऽभवत्॥९८॥ गरुत्मतीदमुच्चैश्रवसि वाभवत् ॥ तेजसामाहृति वापि न सामान्येषु
वाजिषु ॥९९॥ इति बुध्वा विकल्प्याथ वलाहकसमर्पितैः ॥ कुसुमस्त्रगलंकारदुकूलैः कृतमंग
लः ॥१००॥ गुरूनामंत्र्य दत्ताशीर्ब्राह्मणैर्विहितस्कृतः ॥ वैशंपायनमारूढमालोक्यातुरगोत्तरम् ॥ ॥

यो ऽसि सोऽसि नमस्तुभ्यमारोहातिक्रमस्त्वया ॥ मर्षणीयो ऽयमस्माकमारुरोहेति तं वदन् ॥ ३ ॥ स
इन्द्रायुधमारुह्यैवं नतेयमिवाऽच्युतः ॥ अपि त्रिजगतीं कृत्स्नां मेने हस्तगतामिव ॥ ३ ॥ स वैशंपायन
सखो ऽथ निर्गत्य भवनात्ततः ॥ राजपुत्रैः परिवृतो विवेश नगरीं ततः ॥ ४ ॥ तमथ पुरतरुण्यो राजमा
र्गेणायांतं ददृशुरवलकांतिं सौधवातायनस्थाः ॥ व्यपगतगुरुलज्जास्तेऽन्तमोऽकंपितांगाः स्मर
जनितविकारैर्लोलविनेरर्चयंत्यः ॥ १० ॥ ॥ इति कादंबरीकथासारे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥ ॥
॥ स प्राप्य नृपतिद्वारमवतीर्य तुरंगमात् ॥ राजधानीं ससेनानीस्सवैशंपायनो ऽविशत् ॥ १ ॥
प्रविश्य च सभामध्ये हर्षबाष्पार्द्रचक्षुषः ॥ न्यस्तजानुः क्षितौ मूर्द्ध्ना ववंदे चरणौ पितुः ॥ २ ॥ आ

राम

कारती४

लिलिंगसुतं राजा चुचुंबशिरसि क्षणे॥ ग्रहीतुमैकडुत्संगेसतुन्नमावुपाविशत्॥३॥ दृष्ट्वं पुनः
पुनःप्रहृष्टमत्तेनेनापिनृसुतः॥ विसृष्टोऽथ गुरुः सविलासमातरं वंदितुं ययौ॥४॥ तांसुतालोक
नानंदस्फुरत्क्षीरपयोधरो॥ प्रणामप्रजननी स्वसबीनंदयामासवंदनैः॥५॥ अभिनंदयकृतं तामि
रवतीरंगमंगलं॥ शुकनासमथद्रष्टुमाययासीत्तस्यमेदिरं॥६॥ द्वारिवाजिनमुत्सृज्य प्रविश्य
तत्रयेनतौ पित्रवज्ञाणनामाऽसौमौ लिनामेदिनीस्पृशा॥७॥ नमंतमेन मुत्थाप्यास्वयमुत्थाय
सादरं॥ शुकनासस्तडयाहकं वेपुलकितानन॥८॥ कृतयत्नोऽपिनाध्यास्य चारुचामीकरासनं
चेन्द्रापीडः क्षितावैवतस्यन्याविशतायतत्॥९॥ शुकनासेवसुचंतमासनं स्वंन्यवारयत्॥ तत्क्षण

मिव स्थित्वा द्रष्टुं प्रागान्मनोरमां ॥१०॥ सप्रश्रयं प्रणम्याथ तां विलासवतीमिव ॥ ततोऽवाप्तविवि
द्याशीर्मंगलो निरियाय सः ॥११॥ चंद्रापीडस्य याद्दृष्टो दर्शनालिंगनक्रमः ॥ स वैशंपायनस्या
पि तादृशो गेहे गृहहृद्ये ॥१२॥ न कश्चन सुतस्नेहविशेषश्च तयोः स्मृतः ॥ मंत्रि [illegible]
[illegible] णो राजपुत्रे वा मंत्रिपुत्रे नृपस्य च ॥१३॥ सर्वोपिकरणोपेतं पित्राप्यर्वेव प्रकल्पितं जग
मचंद्रापीडोऽथ कुमारभवनं महत् ॥१४॥ सुसन्निवेशमालोक्य तत्र रेमे चिराय सः ॥ स्थिति
मिंद्रायुधस्यापि स्ववासे पर्यकल्पयत् ॥१५॥ ततः स्नातानुलिप्तांगं कृताहारं सुखस्थितं ॥ मात्रा
विसृष्ट आगत्य कंचुकी तमभाषत ॥१६॥ इयं हि पत्रलेखाख्या कौंबोजेश्वरकन्यका ॥ केनापि दे

राजमंत्रिणो ३

राम
१८

वयोगेन परिभ्रष्टा पितुर्गृहात्॥१७॥ बाल्येव वर्द्धिता देव्या स्वयमंतःपुरे निजे॥ योग्या सकलविस्रं
न्नम्रमिस्त्वे पार्श्वेवर्त्तिनी॥१८॥ मयैवेति देव्या प्रहिता कुमारप्रतिग्रहतां॥ इत्युक्तोपाहरकन्यांवि
नीतां प्रियदर्शनां॥१९॥ सानुतेनार्प्पिता कन्या ततः प्रभृति तेन या॥ असेवत यथा चापविरं विनमिवा
न्नवत्॥२०॥ चकार तां च तांबूलकरंडस्याधिकारिणीं॥ तुतोष च युगेरस्याः शीलाचारनयादिभिः
॥२१॥ कियत्स्वपि व्यतीतेषु दिवसेष्वपि पार्थिवः॥ यौवराज्यविधौ सूनोः संविधानमसिश्रियत्॥२२॥
सेक्रमं त्रासुकनासेन सह विस्रंभनिर्भरं॥ संभारसंग्रहारंभमकरोत्कृतमंगलः॥२३॥ सेन्निकृष्टाभि
षेके च दर्शनार्थमुपागतं॥ चंद्रापीडमथोवाच शुकनासस्सविस्तरे॥२४॥ तातविज्ञातमास्थस्पावि

नयाचारशीलिनः॥ नाल्पमप्युपदेष्टव्यमस्थिरमतेस्तव॥२५॥ किं तु लोकत्तरा लक्ष्मीरस्थि
रामपिदं वपुः॥ नवं वयः परा शक्तिरिति दुर्विषहो ज्वरः॥२६॥ लक्ष्मीर्न्नाम ह्वरः पुंसामन्यथाभाव
कारणं॥ विरलास्ते विकाराय न येषां तत्परिग्रहः॥२७॥ पुष्णाति तीक्ष्णमूष्माणो हि न स्थिर्व्यक्तवा
दितो॥ करोति मक्क विह्वषमसमः श्रीकृतोज्वरः॥२८॥ न पश्यंति न शृण्वंति नापेक्षंते हिताहिते
न विषयः किं विचेष्टंते कष्टं श्रीविप्लुता नराः॥२९॥ क्रमागतो न चैतस्या माश्वासः कोपि विद्यते
॥ ह्योपि यत्रोषिता लक्ष्मीस्तत्राद्यैव न दृश्यते॥३०॥ वातरक्ता निसृतेव निम्न पादे वकंटकैः॥ लक्ष्मी
र्विधातुं शक्नोति न कंचिन्निर्भरं पदं॥३१॥ श्रीस्सपत्नीमिव द्वेष्टि विद्यां हिं सत्यप्रवर्त्तिनी॥ तो विना

जधुरं पित्रा कल्पितामुद्वहन्नस्थिरो ॥ विजितामपि चानेन भुनज्मि य वसुंधरो ॥४०॥ इत्युक्त्वा विरराम सो
त कल्याणपरायणः ॥ चंद्रापीडस्ततस्तद्वाग्भिरलंकृत इवाऽभवत् ॥४१॥ अथ पुण्येऽहनि स्नातं विधिवत्
कृतमंगलं ॥ यौवराज्येऽभिये पुत्रमभ्यषिंचन्महीपतिः ॥४२॥ अभिषेकोत्सवस्तस्य जन्मलाभोत्सवाद
पि ॥ अधिकस्सर्वलोकस्य बभूवानंदवर्धनः ॥४३॥ सर्वाभ्यो दिग्भ्य आगत्य गृहीतोपायना नृपाः
द्विजाश्च तुतुषुः प्राप्य गोभूकनकदक्षिणाः ॥४४॥ अन्यत्राऽहनि दैवज्ञैः श्लाघ्ययोगगुणान्विते ।
दत्तो दिग्विजये यात्रां युवराजे नृपाज्ञया ॥४५॥ कृतप्रस्थानहोमोऽसौ विधिज्ञेन पुरोधसा ॥ शस्त्राऽस्त्र
चक्रमभ्यर्च्य शास्त्रोक्तैर्मंत्रविस्तरैः ॥४६॥ गीतस्वस्त्ययनो विप्रैः प्रचुरस्वर्णतोषितैः ॥ यत्तस्कृ

राम
२०

20

क्षको मात्राकृतप्रस्थानमंगलः॥४७॥ शंखदुंदुभिनिर्घोषमुखरीकृतदिङ्मुखः॥ स्कृतस्तारंप
तद्भिश्च सूतमागधवंदिभिः॥४८॥ स्रग्विलेपनधूपादिसंभाराञ्चितदेवतः॥ पितरोष्मुकनासंवग्र
णम्य निरगात्स्वहात्॥४९॥ इंद्रायुधमयारूढः पौरजानपदाशिषः॥ श्रुएवन्नगर्याः पूर्वेणद्वारे
णनिरियायसः॥५०॥ ततोनुगम्यमानोसौ वलाहकनिवेदितैः॥ सहस्रसंख्यैः क्षितिपैस्सलासछ
त्रचामरैः॥५१॥ वैशंपायनमेकत्रपार्श्वस्थितास्ववर्त्तिनं॥ अन्यत्रयत्रलेखाख्यां पश्यन्नश्ववतरी॥
स्थितां॥५२॥ तस्मिन्नहनिसत्कोकं प्रस्थायोच्छ्रिततोरणं॥ चित्रंनिवासमध्यास्तदग्राकग्राकूलेप्र
कल्पिते॥५३॥ अथाऽपरेद्युरुत्थाय ऽशेषामरणभूषितः॥ प्रावर्त्ततप्रबंधेनप्रस्थानुमनुलोघमं॥५४॥

पीडयन्निव सैन्येन पातालतलवासिनः ॥ रजसा च तदुत्थेन स्थगयन्नगतं गगनस्थितान् ॥५५॥ नम
यन्ननतान्नम्रपानानतान्परिपालयन् ॥ अवपानुत्खनन्कांश्चिदुत्खातान्प्रतिरोपयन् ॥५६॥ विश्वा
सयन्नविश्वस्तान्संरक्षन्नुपशारणागतान् ॥ शत्रुंस्तु सादयन्दंडैस्साधूंस्संमानयन्धनैः ॥५७॥ ब्राह्म
णेभ्यो ददद्ग्रामान्कुर्वन्देवकुलावलीः ॥ वनानि निजचिह्नानि तत्र तत्र प्रवर्त्तयन् ॥५८॥ वर्षत्रि
तयमात्रेण समयग्रामण्णं वा वधिं ॥ स वत्रामसवं धेनमांधातेव वसुंधरां ॥५९॥ जिगाय प्रथमं प्रा
चीं दिशं तदनु दक्षिणां ॥ ततः प्रतीचीं पश्चाच्च पतापतिर्धिरुत्तमं ॥६०॥ पृथग्रहेमकूटाख्यानां कि
रातानां निकेतनं ॥ स सुवर्णपुरं जिचाद्दंडजयाहहेलया ॥६१॥ याचकेलाससीमां तम्न्वितांत

राम
२१

मनोरमा॥ तस्यां दिग्विजयश्रांतः क्रियतोऽध्यास्त वासरान्॥६२॥ एकदानुसतं तस्थानादारुहेंद्रा
युधं वने॥ मृगया निर्गतोऽपश्यत्किंनर्या सह किंनरं॥६३॥ आलोककौतुकाकृष्टहृष्टः रथवसु
खोचतो॥ आदिस्तुः प्रेरयामास तावेव प्रति वाजिनं॥६४॥ अपूर्वपुरुषालोकत्रासात्कैलासकंद
रे॥ प्रवेष्टुकामौ सहसा वेगेनानुससार तौ॥६५॥ पार्ष्णिप्रहरणाध्यासयाहितोदयरंहसा॥ पं
चयोजनमानान्मस्तेनाऽध्वे नव्यलंघ्यत॥६६॥ तौ च पर्वतमारूढावयं तस्तस्य किंनरौ॥ तत
स्तद्रूहरणेऽप्याशां हृदयादुत्ससर्ज सः॥६७॥ अश्रांतो दन्तु समं तु चकश्चित्परिजनोनतं॥ तार्क्ष्येणा
प्यनुगम्येत धावन्निंद्रायुधः कृतः॥६८॥ अथ कल्यं समारूढ्यामश्रमस्वेदार्द्रीविग्रहं॥ दृष्ट्वैकाकिन

मात्मानेष्ववसंतं च तुरंगमम्॥६९॥ निर्वर्णयंस्तमुद्देशं मानुषाणामगोचरं॥ विहस्यैवात्मनात्मा
नं सानुतापमचिंतयत्॥७०॥ अहो किमपि मे मोर्ख्यमस्थानाभिनिवेशिनः॥ यदात्मा बालकेनेव व्यर्थ
मायासितो मया॥७१॥ अगृहीतेन को वार्थः कोर्थः प्राप्तेन वाऽमुना॥ किंत्वरद्धितयेनेति मया मूढेन
नेक्षितं॥७२॥ पंथानमपि रूपितो नायमाविष्टेनेव धावता॥ नचात्र लभ्यते मत्यौमि मम मार्गस्य देशिकः
॥७३॥ श्रूयते किल वर्षस्य भारतस्याऽवसाने ॥ केलासस्यान्तिके देशमिह मर्त्यस्य का कथा॥७४॥
वने पर्णतृणाकीर्णे पादस्तुङ्गाश्च वाजिनः॥ नस्पुर्यदि तु सारेणयास्यामि शिबिरं शनैः॥७५॥ के
वलं दक्षिणामाशां पुरस्कृत्य यथा तथा॥ गंतव्यं किं तु मध्याह्नसमयोऽयमुपस्थितः॥७६॥ अनु

राम
२२

22

भ्रतो तिमात्रेण खेदस्तद्दिह सांप्रतं॥लब्धाकुतोप्यपस्तान्निर्यास्याम्यपि विगतश्रमः॥७७॥इत्थं
विचिंत्यपानीयमन्वेष्टुमितस्ततः॥परिभ्रमन्घनस्निग्धं शाखिनां खंडमैक्षत॥७८॥ततस्तदनु
कूलेनपथाऽगच्छत्समीरणैः॥आघ्रायंते नवोत्फुल्लकमलामोदवाहिभिः॥७९॥मत्तद्विपमहासि
क्तमृणालदलदंतुरे॥सपेयानमथाऽपश्यदंभस्तामनुमापकम्॥८०॥तेनगत्वाऽग्रखंडस्याम
ध्येजलधिसन्निधाने॥अदृष्टपारपर्यंतमालुलोकमहत्सरः॥८१॥तदालोकनमात्रेण दूरादपग
तश्रमः॥प्राप्यतत्पुलिनोपांतं वाजिनोऽवततारसः॥८२॥कृत्वाऽपनीतपर्याणंतंस्थलीलुठितोत्थि
तं॥गृहीतशाड्वलग्रासमासनाधूतकेसरं॥८३॥उत्तार्य्यसरसस्तीरतरौ संयम्यवाजिनं॥स्थित्वा

ऽस्निग्धे तुल्लूनानि तृणान्यत्र स्यचाग्रतः ॥ ८४ ॥ स्वयं सस्नौ पपौ वारि बुभुजे बिसकंदलीः ॥ उत्तरीयशिरो
धानो निषसाद महीशिलातले ॥ ८५ ॥ ततोऽस्तङ्गते विश्रान्ते उत्तरस्मिन्सरस्तटे ॥ समुच्चरं तं सुश्राव गी
तध्वनिममानुषं ॥ ८६ ॥ तस्यां दिशि हृदासक्तचक्षुरुत्क्षिप्तकंधरः ॥ तमाकर्णयितुं विडम्बोत्रम्भुक्तिरिंद्रायु
धोऽशृणोत ॥ ८७ ॥ कुतोऽत्र विजने गीतमित्याविष्कृतकौतुकः ॥ उत्थाय चंद्रापीडोऽथ तामेव दिशमभ्य
भ्यगात् ॥ ८८ ॥ गीतश्रवणलुब्धेन सलीलमभिधावता ॥ अश्वेनापि मार्गोऽस्य मार्गणेव न्यवेद्यत ॥ कथ्यते स्म ३
॥ ८९ ॥ गत्वा प्रासादमैक्षिष्ट स्फाटिकं नातिदूरतः ॥ हसंतमिव कैलासलक्ष्मीं विनवमं भुजिनः ॥ ९० ॥
देवं चतुर्मुखं तत्र रत्नपीठप्रतिष्ठितं ॥ भगवंतमुमाकान्तं ददर्श प्रणनाम च ॥ ९१ ॥ तस्याः प्रदक्षिणां राम
प्रासादे २२

मूर्त्तिमाश्रित्य विहितासना ॥ उत्संगनिहितां वीणां वादयंती कलस्वनां ॥८२॥ देवै प्रस्तावितानेन ॐ
द्गौरेणासर्प्पता ॥ सा साक्षाल्लक्ष्मीरिव क्षीरजलधेर्म्मध्यवर्त्तिना ॥८३॥ कोपाग्निशमितानंगप्रसुप्तीव
नवोत्थया ॥ रतिः प्रसादयंतीव तपसा पार्वतीप्रिये ॥८४॥ नवेऽपि वयसि प्राप्तवैराग्या न्यासवासना ॥ व्य
चंद्रापीडेन लोकि कन्यका तेन धृतपाशुपतव्रता ॥८५॥ चंद्रापीडस्ततां दृष्ट्वा विस्मयाविष्टमानसः ॥ केयं
स्यात्कन्यका नाऽस्यादिव्यतां प्रतिसंशयः ॥८६॥ नोत्तस्थौ निभृतं गत्वेन्नवागगनमुत्पतेत ॥ नमोनमवलं
वेतमर्त्त्यसंदर्शनेन वा ॥८७॥ इत्यादि चिंतयन्नास्तस्ते नावासितविग्रहः ॥ गीतावसानसमयप्रती
क्षणपरायणः ॥८८॥ सा च गीतं समाप्याथ विनिधाय च वल्लकीं ॥ प्रणम्य देवमुड्डाय चंद्रापीडमसा

षत॥९९॥ अतिथेस्त्वागतं तुभ्यं सौम्य विश्रम्यतामिह॥ आसोऽसि स्वामि मांऽश्रमिमित आगम्यता
मिति॥१००॥ चंद्रापीडस्तदाकर्ण्य वद्धांजलिरानम्रमभ्यगात॥ वडेती मनुवव्राज देवतावस्त्रएम्यतो॥१॥ वि
वेशनातिदूरेऽथ निजासनगुहामसौ॥ स्थिताजिनकुशाऽलांबुपात्रदंडकमंडलुं॥२॥ तत्र दर्भास
नासीनमुपविष्टा मृगाजिने॥ पप्रच्छ चंद्रापीडं सा स्वरूपागमनादिके॥३॥ स तु सर्वं यथावृत्त
मात्मवृत्तं सविस्तरं॥ सा च विज्ञाय वृत्तांतं निर्जगाम बहिर्गुहः॥४॥ गृहीतभिक्षापात्रा च क्षणमा
त्रं तरोरधः॥ आस्तर्यत स्वयं शीर्णैः फलैस्तैरमृतोपमैः॥५॥ ततस्तदुपयोगाय चंद्रापीडं न्ययुंक्त सा
॥ अघतेस्माद्व यातास्यास्सच विस्मयमानधीः॥६॥ तस्मिन्नथ कृताहारे गिरिप्रस्रवणांतिके॥

राम
२४

भिक्षापात्रमू२ चंद्रापीडेन१ फरणा१

गत्वासापि फलाहारप्रक्रियामात्रमाचरत् ॥७॥ आगत्य च पुनस्तस्मिन्नुपविश्य मृगाजिने ॥ ता
रापीडोऽङ्गयित्न्यादिकथया क्षणमास्त सा ॥८॥ अपि नाम स्ववृत्तं न मम हृदे वापि वर्णीयेत ॥९॥ एवं तेवं
क्षणे दध्यौ चंद्रापीडस्स कौतुकः ॥१०॥ दृष्ट्वा चाऽस्याः प्रकृतिमधुरामाकृतिं भावशुद्धिं दाक्षिण्यं
स्ववार्त्ता ४ च प्रकृतिसरलं लब्धवाक्याऽवकाशः ॥ आत्मोदंतं नियतमखिलं वक्ष्यति प्रार्थितयै चंद्रापीडः क्षण
विन्यास ५ कृतरतिः प्रश्नसंप्रैत्यपोऽभवत् ॥११॥ ॥ इति कादंबरीकथासारे त्रतीयः सर्गः ॥ ॥३॥ ॥
सतद्गुणाप्रभावर्द्धिवर्द्धमानकुतूहलः ॥ तामवोचत माधुर्यविनयोदारया गिरा ॥१॥ त्वत्प्रसादक्षते
नैव प्रागल्भ्येन ममाऽमुना ॥ मनो भगवति प्रश्नचापले विनियुज्यते ॥२॥ न मा दृशादृशोऽन्नमिरि

यमाश्चर्यसंततिश्चानदारव्यानप्रसादेनजैनौ यमनुगृह्यतो॥३॥ कतमो मुनिगंधर्वसिद्धविद्याधरादि
षु॥ पुण्ये नजन्मनावासो भगवत्या विभूषितः॥४॥ पंच भूतात्मकं चेदं धत्ते धवलतां वपुः॥ कथं का
मपि दिगंतिदंतकांत्यतिशायिनी॥५॥ नवे वयसि किं चातितीव्रवैराग्यकारणं॥ येनारण्यनिवा
सादि दुःखमीदृग्विषह्यते॥६॥ इतितस्मिन्वदत्येवं स्थूलाश्रुकणवर्षिणी॥ रुरोद वल्कलच्छन्नव
दनादिव्यकन्यका॥७॥ अकंपत मनश्चैनां चंद्रापीडस्य पश्यतः॥ इयमप्याकृतिर्नाम द्वंद्वं दूयद
जिह्मयते॥८॥ असौ चिरं रुदित्वाथ वल्कलोन्मृष्टलोचना॥ दीर्घमुष्णं च निश्वस्य व्याहर्तुमुपच
क्रमे॥९॥ राजपुत्र किमेतेन प्रोक्तेन वसतेर्मम॥ पापायामे दत्तागपाया वृत्तांतेन श्रुतेन ते॥१०॥

सुखदुःखे ५
वक्तुं २
राम
२५

तथापि यदि ते चित्तं कृतहृल्लवशीकृतं ॥ तदिदं वर्ण्यते सर्वमाकर्णय यथाक्रमं ॥११॥ सुप्रसिद्ध
मिदं तावत् गतं श्रुतिपथं तव ॥ यत्संत्यप्सरसो नाम सुरसद्मनि कन्यकाः ॥१२॥ चतुर्दश च तद्वंशाः
पृथक् पृथगवास्थिताः ॥ सोमामृतसमीरा-ऽर्क-दक्ष-मन्वादिसंभवाः ॥१३॥ दक्षकन्योद्भवं तेषु गंध
र्वाणां कुलद्वयं ॥ कन्ये मुनिश्चारिष्टेति ह्येदक्षस्य बभूवतुः ॥१४॥ तत्रैव चित्ररथो नाम गंधर्वाणामधीश्व
रः ॥ मुनेः कृतयशाः पुत्रश्चित्रसेनादिसर्वजः ॥१५॥ तुंबुरुप्रभृतीनां तु ज्येष्ठो रिष्टासुतः कृती ॥ हंसाभि
धानो गंधर्वराजः प्रथितपौरुषः ॥१६॥ अस्त्रि । त्रिभुवनमुत्पन्नमन्युकालुष्यदूषणं ॥ गाढं परस्परं प्रे
मैतयोर्गंधर्वराजयोः ॥१७॥ इतश्च नातिदूरेऽस्ति नानारत्नोज्ज्वलो गिरिः ॥ हेमकूट इति ख्यातस्तस्मिन्
चित्ररथहंसयोः १

कुलद्वये ४

26

हंसगौर्याः ४

वामस्तयोर्द्वयोः॥१८॥ तस्मिंश्च संत्यसंख्याता स्तत्र तु जनास्ते समसेविताः। गंधर्वास्तौ च विश्वंजनर्षभिर्जन
द्विषः पुरा॥१९॥ अथ यत्सोमसंभूतमेकमप्सरसां कुलं॥ गौरी नामोदभूत्कन्या तस्मिन्प्रति कृतिः
श्रियः॥२०॥ हंसो गंधर्वराजः तामुद्वहेन्तु हिनप्रजो॥ ततो यथार्थनामा पसर्वेप्या हंसगामिनी॥२१॥
चिरसंभृतविस्रंभनिर्भरं गृहवासिनोः॥ तयोः रुदन्नवत्सू तु रेकोपि नमहात्मनोः॥२२॥ अहं तु मंद
भाग्यैकाकन्याउद्भूतकारिणी॥ उदभूवं तयोरस्य दुःखभारस्य भाजनं॥२३॥ अनपत्यतया तातो
मज्जन्म सुतजन्मवत्॥ अमन्यत कृतानंदः कृतोदारमहोत्सवः॥२४॥ देहच्छायामिमां वीक्ष्य ता
तः सोमकमपातो॥ चक्रे वर्णानुरूपं च मम हंसेति नाममे॥२५॥ साहं पितृगृहे बाला वल्लका

राम
२६

वकलस्वना॥संचरंतीस्वबंधूनामेकादेकमहर्निशं॥२६॥अनवाप्तरसास्वादस्नेहाद्दिहृदसंतति
अत्यावाहयमञ्जेशापेशलस्थितिशैशवं॥२७॥अथवाल्यात्परंप्राप्तेमयानानारसोचिते॥मनोभव
विकारालंमेकमायमतेनवयः॥२८॥कदाचिदथरम्येशुममधुमासदिनेष्वहं॥अच्छोदसरसिस्नातुमा
गताऽहंसहांऽवया॥२९॥अदृष्टपूर्वदिन्यत्रमंजरीमहमाम्रतीं॥सखीजिस्समहपश्यंतीकाननेव्यच
रं[illegible]चिरं॥३०॥कस्मिंश्चिदपिदेशेऽन्यपुष्पगंधाभिभावनं॥अन्याङ्घ्रिमनाघ्रातपूर्वमामोदमद्भु
तं॥३१॥तंसंपृश्यन्नवग्जिघ्रासारसेनविहितत्वरा॥नातिदूरंततोगत्वाऽपश्यंमुनिकुमारकं॥३२॥अस्य
हस्मिवकंदर्पमीशाननयनाचिषा॥कलोकविभूषाबिंबमद्भूषितमिवैंदवं॥३३॥विहृदैरपिस्वरूपस्य

आमोदस्य२

आमोदं २ मुनिकुमारेण १

मेखलाजिनवल्कलैः॥ कृताधिकमनोहारिरूपातिशयविभ्रमं॥३४॥ तैर्न कर्णे कृता काचिद् प्रवातरुहे
मंजरी॥ ततः प्रवत्रमामोदं समाघ्रातवती मुहुः॥३५॥ तैः कृतोप्यागते कांतेलावण्यामृतनिर्झरं॥ च
क्षुषैव पिबंतीव कौतुकोत्क्षिप्तपक्ष्मणा॥३६॥ रूपैकपक्षपातेन गुणदोषाऽनपेक्षिणा॥ ततः कुसु
मबाणेन नीतास्मि वशमात्मनः॥३७॥ ततोऽपसर्तुकामाऽहमप्रगल्भतया मुहुः॥ केनापि प्रियमा
णो वतदंतिकस्थ पागमम्॥३८॥ वेघोस्तु निजनस्पेति प्रचलन्मणिकुंडली॥ अकार्षं वंदनं तस्मै तन्मु
खन्यस्तलोचना॥३९॥ ततः कृतप्रणामायां मयि सोपि मनोभुवः॥ पतितो गोचरे चित्रमवे
ध्यामनवितथ्यता॥४०॥ स्मरतोपदिष्टयेवाऽथ बुद्ध्वा तद्धृदि कतिं धिया॥ लज्जावकाशारूपादिप्रश्नेषा

गत्वन्माऽगमं ॥४१॥ अथ पार्श्वस्थमद्राक्षमनघं मुनिकुमारकं ॥ तुल्यते जस्तपोवेषेन स्यसब्रह्मचारि
णं ॥४२॥ भगवन्नृकथ्यतां कोऽयं किमाख्यः किमिहागतः ॥ कर्णे च निहिताऽनेन कस्यायं मंजरी
तरोः ॥४३॥ सोऽब्रवीत्सुरलोकेऽस्ति सुरासुरशिरोर्चितः ॥ श्वेतकेतुरिति ख्यातो रूपेणाऽप्रति
मो मुनिः ॥४४॥ पुंडरीकं सरः स्नातुं मया सार्धं कदाचन ॥ नित्यं संनिहिता तत्र लक्ष्मीरेनं व्यलोक
त ॥४५॥ सा तदालिंगनेनैव दर्शनेनैव केवलं ॥ पुंडरीके कृतार्थत्वमवापत्स्या सनीकृते ॥४६॥ उप
पादि तदैवाऽस्य कुमारः सतयाश्रिया ॥ तव पुत्रोयमित्युक्त्वा सा ददौ श्वेतकेतवे ॥४७॥ सोऽपि योग
दृशा दृष्ट्वा यथावस्तु तमग्रहीत् ॥ नाम जन्मानुगं चास्य पुंडरीक इति व्यधात् ॥४८॥ योजयामास

५ लक्ष्मीः

अतुल्यः ३

श्वेतकेतुं ४

संस्कारैरेनं मुनिजनोचितैः॥४८॥ तावद्बालभावेनाप्ययं कृततपसे पिता॥४९॥ अयं स पुंडरीकस्ते वर्णि
तः शृणु मंजरीम्॥ चतुर्दशीति कृत्वोऽद्य प्रस्थितो ऽयं शिवालये॥५०॥ व्रजतो नंदने चाऽस्य वनदे
वतया स्वयं। चदाहृते रलंकारस्तु कल्पो यमिति सादरं॥५१॥ पारिजातद्रुमादेषा दुग्धोदधिसमुद्भ
वात्॥ आदाय मंजरी कर्णेऽनिकृतोपि निवेशिता॥५२॥ इति तस्मिन्वदत्येवं चापलेनैत्य तामियम्।
किमनेन तनुया हखेदेनेत्यभिधाय मे॥५३॥ अंना यि मुनिना तेन सासुरद्रुममंजरी॥ अपनीय नि
जात्कर्णान्मम कर्णावतंसता॥५४॥ मत्कपोलतलस्पर्शप्रकंपतरलांगुले॥ भ्रश्यंतीतेन्माऽज्ञायि
स्वाक्षमाला निजात्करात्॥५५॥ अप्राप्तैव च सा भूमिं मया हि सहसा मया॥ तस्मिन्नवसरे ह्यत्रया

नीता ३ पंचरात्रेण ३

हि लीमामवोचत ॥५६॥ स्नातादेवाचिरं मत्तुं हारि केगम्यतामिति ॥ तस्मात्प्रतिनिवृत्तायां मयि तस्य
सखावदत् ॥५७॥ वयस्य किमिदं चेतस्त्व विद्रुतमीदृशं ॥ हतामप्यनयाऽज्ञासीरक्षमालां न कन्य
या ॥५८॥ हृता नामेयमनया हृदयं न तु रक्ष्यतां ॥ ततोऽसौ तु नरागत्य कृतकोपमिवाऽब्रवीत् ॥५९॥
अपहृत्याऽक्षमालां मे कचौरिणि तु गम्यते ॥ अथ मंदं विहस्यैवमयाऽस्यै नि हिताकरे ॥६०॥ अवमु
च्याऽक्षमालेति कंगन्तु मुक्तावली निजा ॥ साप्यालक्ष्य तनाऽनेन मन्मुखासक्तदृष्टिना ॥६१॥ सखीनि
रपि मे दृष्टमिदं चापलमुत्सुकैः ॥ किं चित्तं जातलज्जेव सरस्तटमुपागमम् ॥६२॥ तत्राऽहमस्त ते त्रैव स्तु
ऽस्नात्वा यथा तथा ॥ क गताऽस्मि किमायाता दृष्टः कोसावहं वका ॥ किमिदं कः प्रकारोऽयमितिना

५ पुंडरीकेन

ग्रहा दितिहि ३
पुंडरीकस्य ४

ह्रासिषं तदा ॥ ६४ ॥ मुहूर्त्तौ दिवतां बूलकरंकग्राहिणी मम ॥ प्रिया तरलिका नाम सा प्रविश्येदमब्र
वीत् ॥ ६५ ॥ कर्णेस्मु निकुमारेण कृता तेयेन मंजरी ॥ त्वय्यागतायां दृष्टोऽस्मि स्वरूपं तेन तावकं ॥ ६६
तं दृष्ट्वा मदियं तेन लिखित्वा वस्त्रपट्टिका ॥ एकाकिन्ये त्वया तस्यै देये त्युक्त्वा समर्पिता ॥ ६७ ॥ त
तस्तरलिकायास्तां हस्तादादाय पट्टिकां ॥ तस्यां तल्लिखितामार्यामिमामहमवाचयं ॥ ६८ ॥ दूरं मुक्ता
लतया विससितया विप्रलभ्यमानो मे ॥ हंस इव दर्शिताशो मानसजन्मा त्वया नीतः ॥ ६९ ॥ सा त्वं तैमि
रिकस्येव वन्ध्यवड्डलक्षणा ॥ मोहाय यायाष्यनाथ्यैव सुतरां मनसो मम ॥ ७० ॥ वद तेन किमुक्ताऽसि स
किमुक्तस्त्वयापि वा ॥ तदंतिके च विस्रब्धमुषितासि कियच्चिरं ॥ ७१ ॥ एवं तरलिको तत्र चालयंती पुनः पुनः

३ स्वरूपं

29

स्व २९

राम

पुंडरीकशंकया ३

काचिदङ्कस्ततो मात्रा त्वन्मत्तेवाऽत्यवाहयं ॥७२॥ अथ प्रलंबमानेऽर्के प्रतीहारी प्रविश्य मे ॥ सर्वदारिक
या दृष्टौ यौ तौ मुनिकुमारकौ ॥७३॥ तयोरन्यतरो द्वारि तिष्ठतीति न्यवेदयत् ॥ शीघ्रं प्रवेशयेत्युक्ता मयात
द्विनिशंकया ॥७४॥ सा च प्रवेशयामास तस्य तं सहचारिणी ॥ सत्कारेणोचितेनाऽहं मन्ये चैनमपृच्छयं ॥७५
मुहूर्त्तमिव विश्रम्य पर्यंके मदुपाहृते ॥ मदुत्तरीयसंमृष्टमाधौतचरणद्वयं ॥७६॥ दृष्टिं तरलिकायां च
कृत्वा कामः क्षणं व्यधात् ॥ मया सोऽज्ञायि पृष्टः स कलज्जमानइवाऽभ्यधात् ॥७७॥ अहं कपिंजलो नाम तस्य
बालसुहृन्मुनेः ॥ न वाक्प्रवर्त्तते चास्मिन् जनस्य स्तुदिवाऽध्वनि ॥७८॥ क्वायं मुनिजनः शांतः क्व चाऽमारा
गविभ्रमाः ॥ तथापि व्यवसायो मे सुहृत्स्नेहरुगाश्रितः ॥७९॥ न दूयसे प्रयाता या राजपुत्रि तदा मयि ॥

हस्ते मुक्तावली विन्यस्ता मम मांतिकमागतः॥८०॥ अहो रम्याऽस्य मालेयं त्वया नीतेति तद्वचः॥ विह
स्य स मया किंचिन्नोक्तश्चिंतोपपत्तये॥८१॥ नोपदेशप्रकारोऽसौ न सहर्षोत्तविस्तरः॥ न सोऽस्तु
पायो मंत्रो वा यो मया नाध्यधीयत॥८२॥ वचोभिः खिद्यमानो मे त्रपानतशिरोधरः॥ क्षणमेतर्हितो मक्तः
सुतरामामपीडयत॥८३॥ कष्टादिव मया लब्धो विविक्तः सकलं वनं॥ अन्य एव स संवृत्तो वत्स सांयो
नगोचरः॥८४॥ तदवस्थं तमालोक्य विरताशः प्रबोधने॥ अहं तन्मार्गणारक्षार्थमेवं यत्नपरोऽभवं॥
॥८५॥ आसीर्येन ह्लिनीपत्रशयनं चेदनोज्झितं॥ तत्रस्थस्यास्य कर्परपांसूनंगे घनाकिरे॥८६॥
त्रपया तदवस्थोऽपि स किंचिदद्रुमद्रुमः॥ स वाष्पमलिनां दीनां मयि दृष्टिमपातयत्॥८७॥ ततो

राम 30

ऽहमिदमेवात्र प्राप्तकालमचिंतये॥ राजपुत्रि सुहृत्प्राणदक्षिणार्थमुपागतः॥८८॥ अतःपरं तु सा
मर्थ्यागतार्थाममयागिरः॥ कंगे वि परिवर्त्तेतेकश्चित्त्व मपि वेत्स्यतां॥८९॥ इति तस्मिन्वदत्येव प्रविश्य
ऽहाह कंचुकी॥ चमत्स्वस्थशरीरे ति ज्ञात्वा देवी समागता॥९०॥ तच्छ्रुत्वाऽऽऊन सम्भ्रमईजारुय्यानिःकपिंज
लः॥ न स प्रतिवचः किंचित्मामकीनमपेक्षत॥९१॥ तदुक्तौ तु दर्शनं तस्य जनस्याविघ्नतादृशी॥ आगतो
वागतां वापि नाऽहमेवामलत्तये॥९२॥ ततः कमलिनी त्यक्त्वा रात्रौ क्वापि गते रवौ॥ उदिते सर्वथा वा
मे विधौ वैधैर्य्यनाशिनि॥९३॥ उन्मूलितेव कामेन दग्धेव विरहाग्निना॥ पुनस्तरलिकामेव साऽस्रक्कं
ठमवादिषं॥९४॥ अहं यथा न यावा पि न वेयं समनुमन्यते॥ कथं नु विष्यती त्येषा चिन्ता दोलायतीव मां॥९५॥

3|

इतः शास्त्रं कुलाचारो लज्जा गुरुजनाद् भयं ॥ इतः कामोऽति दुर्द्धर्षो विरहे मरणाद् भयम् ॥ ९६ ॥ वद किं
करवाण्यत्र घूर्णतीव मनो मम ॥ मा भून्मे दुस्तरे विप्रवधे नरकनिमज्जने ॥ ९७ ॥ इत्यादि विलपन्त्या
मे तत्कालमुपलज्जोदया ॥ जहार चेतनां मूर्छा निद्रेव नयनद्युतिं ॥ ९८ ॥ अथ मोग्राहयित्वाऽसौ सं
ज्ञां शीतजलानिलैः ॥ निपत्य पादयोस्तस्याः साश्रुनेत्रा तरलिकाऽवदत् ॥ ९९ ॥ गान्धर्वरीत्या विवाहोऽयमिष्ट
याऽन्योन्यसंगमः ॥ शास्त्रेष्वपि गीतस्तस्मात्त्वं लोप्तुं न हि गम्यतां ॥ १०० ॥ तथेव सुहृदा तत्कालयोग्यवेषस्र
हा रहिता ॥ तामेकामग्रतः कृत्वा निर्गताऽहमलक्षिता ॥ १ ॥ अभ्यागममभिप्रोन्मभिमोत्सुकचटुलैः प
दैः ॥ तदा मे दक्षिणं चक्षुरस्पन्दत मुहुर्मुहुः ॥ २ ॥ अव्यक्तमिव चाऽश्रौषं कानने रुदितध्वनिं ॥ तेनैवोम

अभिसारिकारू
पधरेत्सर्गः ५

राम
३१

इत्यादि विलपंतं कपिंजलमशृणुवमिति श्लोकचतुर्थेनान्वयः १

न्नपेशोकाऽहमगच्छमधिकत्वरा॥३॥पदानिकतिचिद्गत्वा·हा·वयस्यतपोनिधे॥पुंडरीककयातोऽ
सिमूर्छांकृत्वाजगत्त्रये॥४॥हाहतोऽस्मिविलीनोऽस्मिदग्धोऽस्मिकरवाणिकिं॥गत्वातातस्यवदनामिन्वे
तकेतोःकिमयतः॥५॥अयिपापेमहाश्वेतेनतुष्टाऽस्यऽनमालया॥हतामेसुहृदोऽसुघ्नप्राणवृत्तिरपि
त्वया॥६॥वयस्यदेहिमेवाचंनजीवामित्वयाविना॥ततोऽशृणुवमित्यादिविलपंतंकपिंजलं॥७॥अथ
प्रकंपमानांगीविसंष्ठुलपदक्रमा॥केनाप्युत्क्षिप्यनीतेवतंप्रदेशमऽयाशिषं॥८॥गत्वातमहमद्राक्षंत
वरुणोत्क्रांतजीवितं॥किंचिरेणागताऽसीतिरुषित्वेवतथास्थितं॥९॥एतावदुक्त्वामूर्छांधास्वहंतो
तमनंतरं॥विवस्यंतीवसाकन्यानिपपातशिलातले॥१०॥प्रनष्टचेतनांचैनांचंद्रापीडोव्यलोकयत॥

३२

प्रभ्रकारिणमात्मानं हन्तागसमपन्यत ॥११॥ ससंभ्रमं समुत्थाय कदलीदलमारुतैः । तोयैश्च शि
शिरैःस्वकैः संज्ञामेनामजिग्रहत ॥१२॥ अवाप्तचेतसो नाचाऽसौ स्मृत्वा तद्व्यसनं निजं ॥ तदेवानुव्र
वंती वरूरोद विललाप च ॥१३॥ तस्याणामथ नजृंतहृदयानि तदाभुव ॥ प्रतिशद्देन वैवोद्वेर्हृशा
पि रुरुदुश्चिरे ॥१४॥ चंद्रापीडोपि तामाह वाष्परुद्धविलोचनः ॥ आस्तां न शक्यते वक्तुं मोहे वा
न्यदःऽतः परे ॥१५॥ कथमप्युपसंहृत्य शोकावेगं तु साऽवदत् ॥ किमतः परमस्तूपःऽयन्हा चांद्योतय
मेवच ॥१६॥ किं तु क्लेशाय येनाशाबंधेन हतजीवितं ॥ राजपुत्र त्वतिनःमीदं तदाश्चर्यं वयामिते ॥
॥१७॥ तदा तस्यातितीव्रस्य दुःखदावस्य तादृशः ॥ न काचिन्मरणादन्या मया ग्राहि प्रतिक्रिया ॥१८॥

राम
३२

मरणव्यवसायनिश्चयेकृतवत्यस्मिंश्चसंविधानके॥ निरियायचचंद्रमंडलात्पुरुषःकोपिहिमोप
मद्युतिर्नभस्य॥ सोऽवतीर्य्यगगनान्महीतलेतंनिधायभुजपंजरांतरे॥ उत्पतन्दिवमुदात्तयागि
रामामवोचतपितेवसांत्वयन्॥२०॥ विरममरणोपायादस्मात्प्रियेएतावाऽमुनापुनरपिमहाश्वे
तेवत्सेनविष्यतिसंगमः॥ [illegible]॥ इतिगिरमिमांश्रुत्वातस्मात्ससंभ्रमविस्मयाकिमिदमितितंतत्रा
पृच्छंस्तस्यकपिंजलो॥२१॥ प्रियसखमपस्यत्वकाधुनागच्छसीतिस्फुरितविकटकोपाटोपमु
क्ता ईदृक्ः॥ ममवचनमदत्वाकिंचिदेवातिवेगात्कृतपरिकरवंधश्चोऽप्यऽगाद्दंतरिक्षं॥२२॥ प्रत्य
संममतेत्रयोपिविविविश्नुःशीतत्विषोमंडलेतत्संप्रत्ययसंहतोचिंतविधिःसास्मिंश्रितेदंब्रतं॥

ताते नापि ततः प्रभृत्यहमिहासीनेव तेनु गृहं यत्नेनापि न पारितेति स चिरं स्थित्वागतः स्वान् गृहान् ॥१७॥
॥ ॥इति कादंबरीकथासारे चतुर्थः सर्गः ॥४॥ ॥श्री॥ ॥इत्यावेदितनिर्व्याजवृत्तांतवक्त्रविस्तरा ॥ विर
राज महाश्वेता निश्वासस्नपितद्रुमा ॥१॥ चंद्रापीडस्ततस्तस्या यन्मनोजवविजृंभितं सकंपविस्मयोप्यंत
स्तामथोवाच सांत्वयन् ॥२॥ मया तेचिरवृत्तोपि परिणाममपश्यता ॥ शोकः प्रत्यग्रतां नीतः कौतुका
विष्टचेतसा ॥३॥ सा त्वमर्हसि कल्याणि न शोकं कर्तुमीदृशं ॥ आश्वासितासि देवेन नूनं चंद्रमसा स्वयं
॥४॥ कोन्यस्तथाविधाकारस्तद्भक्तिर्मंडलान्नतः ॥ निर्गत्य तत्रैव विशन्निशि संभाव्यते नरः ॥५॥ श्रू
यंते गतयश्चित्रा देवतानामनेकशः ॥ वरशापतपःशक्तियोगवैचित्र्यनिर्मिताः ॥६॥ श्वेतकेतुश्च तस्या

राम
२२

स्ते प्रजापतिसमः पिता ॥ नास्त्येव तस्यापैते सामवश्यं नाम किंचन ॥७॥ इत्यादियुक्त्युपन्यासैरिति
हासैश्छिद्रशनैः ॥ महाश्वेतां समाश्वास्य पुत्रः पत्रलतामसौ ॥८॥ सा तेन तरलिका नाम विस्रंभे नतिर्भ
तासखी ॥ गता भगवतिक्लाघ नहि सा दोविसुंचति ॥९॥ दृष्टो वा च महाश्वेताक्का सौ याति तपस्विनी
मृगेव त्रापि निमित्तं मे यथासो प्रहिता मया ॥१०॥ यश्च चित्ररथो नाम गंधर्वाधिपतिर्मया ॥ वर्णितो
येन देवो येनत्पश्चापि महेश्वरः ॥११॥ येन खानितमत्युत्तमच्छोदाख्यमिदं सरः ॥ येन चैत्ररथं नाम हृ
तमेतच्चकाननं ॥१२॥ यस्यामृतात्समुत्पन्ने प्रसृतान्सरसां कुले ॥ महिषी मदिरा नाम जीविताद पिव
ल्लभा ॥१३॥ तयोः कादंबरी नाम कन्यास्ति नवयौवना ॥ लक्ष्मीमुपहसंतीव रूपलावण्यविभ्रमैः ॥१४॥

विश्वासनिर्भ
रैत्यर्थः २

३५

नयासह महाश्रमवाल्यात्प्रभृति मे तथा॥ यथैकमेव ज्ञातानिश्चितोऽश्विनमावयोः॥१५॥ विदित्वा दग्ध

वृत्तांतमिमं सपदि मामकं॥ साऽग्रहीत्रियमं बाला वार्यमाणापि बंधुभिः॥१६॥ महाश्वेताऽस्य दुःख

स्य या क्लेलमतेऽवधिं॥ तावन्मया न सो दृष्टव्यो पाणिग्रहणे हे मात्मनः॥१७॥ यतो यथा यथा तस्या यौ

वनश्री र्विजृंभते॥ ततस्तथा तथा खेदं धत्ते चित्ररथः परं॥१८॥ संदिष्टं तेन मे पुत्रि यत स्वा वदिता

तथा॥ यथैषा मे दुर्ग्रह ग्रंथिं विमुंचति तव स्वसा॥१९॥ ततस्तरलिका तत्र मयाऽत्र करणेऽचिते॥ प्र

हिता वक्तु संदिश्य प्रश्व श्वागंत्ये वसा ततः॥२०॥ इतीत्थं कथया नीत्वा महाश्वेताश्रमे दिने। चंद्रा

पीडः प्रयाते स्तमर्के संध्याविधिं व्यधात्॥२१॥ तत्रैव द्रायुधमानीय संयम्यानिचुले कचित्॥ महा

श्वेतोदिने देशे पर्णशय्यामकल्पयत्॥२२॥ तस्य शय्यां निषण्णस्य श्रांतस्यापि यथा तथा॥ कथामाश्च
र्यवद्भूतां तामेव ध्यायतस्त्विभीरे॥२३॥ पुनः पुनर्महाश्वेतां वैशंपायनमैक्षत॥ पत्रलेखां च सा रात्रिर्ग
ताप्रायेण जाग्रतः॥२४॥ इंद्रायुधमश्ववाहात्योमहाश्वेतां सुखेदृशे॥ स प्रत्यभिज्ञमश्वोपि हृष्टिमानु
पवद्धृतौ॥२५॥ प्रयातायां तु सर्वर्यां कृतप्रात्तातिकक्रिये॥ समाधेरुत्थितां तु द्याम महाश्वेतां तदंतिक
म्॥२६॥ चंद्रापीडे प्रविष्टे च नातिदूरं गते रवौ॥ स गंधर्वकुमाराऽसौ ततस्तरलिकाययौ॥२७॥ साप्रवि
महाश्वेतां प्रणिपत्योपविश्य च॥ सिद्धार्थासीति तत्स्पृष्टा चलितयावमब्रवीत्॥२८॥ त्वत्संदेशं निशम्यो
क्केयत्रयानर्हेदारिके॥ तच्चतत्काशनाकारि केयूरकमुखात्तच्छृणु॥२९॥ अथ केयूरकः प्राहनाऽ

६७

मज्जिज्ञासिचेतसः॥ स्वस्य स्वमेव चेतस्तो मन्मनः किं परीक्षसे॥३१॥ भूमिर्वैताढ्यशस्याऽहमुमालेन
स्पन्दयसः॥ तथा वननिवासिन्यो त्वय्यऽहं गृहवासिनी॥३२॥ आकर्ण्येतवसंदेशवचस्तारलिका
मुखात्॥ एषते प्रतिसंदेशः प्रियसख्या निवेदितः॥३३॥ इति स्फुलामहाश्वेता चिरं निश्चललोचना
चिंतइत्वाक्षिमप्यंतश्चंद्रापीडमवोचत॥३४॥ राजपुत्र तवोदारः समाचारश्च पेशलाः॥ तनोतिस नो
र्वजावेभ्य निस्पृहाणामपि स्पृहां॥३५॥ कादंबरी न चन्द्रेऽसंश्रुतं केयूरकात्त्वया॥ तत्रकोवाप्रतीकारः
स्वयं मन्मनाहते॥३६॥ इतो न दूरे गंधर्वराजधानी तदग्रतो॥ पश्याऽस्मदनुरोधेनप्योगेताऽसि
स्ववाहिनी॥३७॥ उदात्तमधुरामेनोदर्शयंत्याल्पदाकृतिं॥ वद्गंधर्वलोकस्य मया प्रत्युपकृतं नवेत्स्या॥३८॥

चंद्रापीडस्ततामाह वद्धक्ष्का जगवत्यलम्॥ अनतिक्रमणीयं ते मुनीनाम पिशासनं॥३९॥ आवर्त्रि
ततोगंतुं समहाश्वेतया सह॥ पङ्क्षामेव निकुज्याश्वं प्रतिकेयूरके हशा॥४०॥ केयूरकोऽग्रतो गत्वा
कादंबर्यै न्यवेदयत्॥ तस्यागमनमाकार्ण्य तु णांभ्वाहितविस्मयान्॥४१॥ गत्वा कथंचिदध्यानेचंद्रापी
डःसमासदत्॥ गंधर्वराजनगरीमपराममरावतीं॥४२॥ आसाद्य राजधानीं व तुंगस्फाटिकतोर
णां॥ सप्त कक्षा अतिक्रम्य कन्यांतःपुरमभ्यगात्॥४३॥ केयूरकोपदिष्टेन वर्त्मनाऽथ प्रविश्य सः।
ना स्वच्छ रकतस्तंभं आसं डपमलोकयत्॥४४॥ तन्मध्ये मणिपर्य्यंकमध्यासीनां महीयसा॥ रत्नाभरण
विवेणास्त्रैणेन परिवारितां॥४५॥ देहप्रभाविताने नरत्नकांत्या निजाविना॥ उत्तमकनकद्योतधौ

36

नाविदधतीं दिशः ॥४५॥ ततस्तमपश्यदीयतः स्वमाधारमुत्सिंचतः ॥ स्थितोऽनवद्यलावण्यसिंधोरत्नत
रंगिणी ॥४६॥ सर्वोपमेयभावानामुपमानत्वमागता ॥ कादंबरी ददर्शाऽसौ दूरविस्फारितेक्षणा ॥
॥४७॥ परातिशयकोटिस्थां रूपलावण्यसंपदां ॥ तस्या निरूपयन्नेतच्चिंतयामास सत्क्षणं ॥४८॥
सत्येन कश्चिदाश्चर्यनिर्माणैकवधिर्विधिः ॥ ईदृशान्यपि रत्नानि स्रष्टुं प्रभवति स्मयः ॥४९॥ मो
घयाति हरेः कान्तो लक्ष्मीवक्षसि विभ्रतः ॥ देहार्धेन दधतो गौरी वंचितश्चंद्रशेखरः ॥५०॥ स्तनम
ण्डांसि हस्तेन निर्निमेषेण वह्निनः ॥ अनन्यकर्मणा येन नित्यमेवानदृश्यते ॥५१॥ इत्यादि विं
तयत्यास्मिन्नक्षविस्तरथात्मजा ॥ प्रसुप्तयो महाश्वेतामस्तुत्याय ससंभ्रमं ॥५२॥ महाश्वेतानुनिस्से

गमालिंग्यस्नेहनिर्भरं ॥ तां चंद्रापीडनिर्दिष्टां पुरस्सरमभाषत ॥ ५३ ॥ अयं हि नारते वर्षे सार्वभौमस्य
भूपतेः ॥ तारापीडस्य तनयश्चंद्रापीड इहागतः ॥ ५४ ॥ अनेनेह प्रविष्टेन हृष्टे विषयवर्त्तिना ॥ नवल्व
खिलगंधर्वकुडुंबकमहोत्सवः ॥ ५५ ॥ अथ कादंबरी तस्मिन्यस्मोन्हे पविकासिनी ॥ आकर्णप्रस
तापांगं चिरं दृष्टिमपातयत् ॥ ५६ ॥ हारे राविहृते नाथतनैव मिजमायया ॥ मदनोंतः प्रविश्याप्स्या
व वंधहृदये पदं ॥ ५७ ॥ रत्नपीठोपविष्टे तु चंद्रापीडे तदंतिके ॥ अध्यासिषातामेकत्र हंसचित्ररथा
त्मजे ॥ ५८ ॥ लज्जास्तिमितमासीनामथ कादंबरीं बलात् ॥ महाश्वेताग्रहाचारं चंद्रापीडेत्यदीपयत् ॥
॥ ५९ ॥ शरीरनिर्विशेषाथ कादंबर्याः प्रिया सखी ॥ मदलेखाभिधानास्य चरणक्षालने व्यधात् ॥ ६० ॥

कादंबरीतु सस्वेदप्रकंपकरपल्लवा॥ तोम्बूलच्छ्मनात्मानं स्वयमस्मैन्यवेदयत्॥६१॥ तदंगुलितल
स्पर्शमाधुर्य्यहृतमानसा॥ नालक्षयत सारत्नवलयं प्रच्युतं करात्॥६२॥ चंद्रापीडोपि तत्पाणित
लसंस्पर्शमात्रया॥ तयात्रिभुवनाधीशमिवात्मानममन्यत॥६३॥ तूष्णीमथ तदासीने सर्वस्मिन्क
न्यकाजने॥ शुकसारिकयोरासील्केलिः कलहकारणं॥६४॥ तत्प्रसंगेन सोत्प्रासे तयोः कलहद्वंद्व
यो॥ चंद्रापीडगिरो जडुस्तदा कादंबरीमनः॥६५॥ क्षणं प्रविश्य तत्स्थानं मधुरं प्राह कंचुकी॥ राजपु
त्रौ युवां द्रष्टुं देवी निर्विघ्नमिच्छति॥६७॥ क्रीडापर्वतके हत्वा सुसारमणिमंदिरे॥ चंद्रापीडं सुखा
वासमयात्ता मातुरंतिके॥६८॥ तत्राऽध्यासितपर्यंकेके यूरकद्वारस्सराः॥ सुखव्याः कादंबरीस

चंद्रापीडो ब्रवीद्येनसर्वा... मधुरस्वराः॥ पंक्ति २

राम
३७

स्याः चंद्रापीडं सिषेविरे ॥ ६९ ॥ स्नानानुलेपनाहारक्रियास्वतदुपाहृताः ॥ चक्रे शकप्रशस्याभिर्वि
नवैरुपपादिताः ॥ ७० ॥ अथ मंदप्रजे जानोस्नेजे कादंबरी निजं ॥ मदलेखा द्वितीयेव महाप्र
सादमस्तके ॥ ७१ ॥ चंद्रापीडं च तत्रस्थ क्रीडापर्वतवर्त्तिनं ॥ निरवर्णयदाकर्णप्रसृताऽपांगया
दृशा ॥ ७२ ॥ चंद्रापीडे तदा तस्याः कटाक्षास्तीक्ष्णकोटयः ॥ समं निपेतुस्तस्यां च कुसुमायुधसाय
काः ॥ ७३ ॥ कटाक्षैरुपनीतं चेतो व्रहृत समागमैः ॥ तस्याव एपयी वंतीव मदलेखामुवाच सा ॥ ७४ ॥
नन्दाम मदनो नाम कथास्वपि स विश्रुतः ॥ स्वयमत्यद्भुतोऽहह्ः स चंद्रापीडविग्रहः ॥ ७५ ॥ न महा
[illegible]नयां किंचिदुक्तं प्रकृतिविस्फूनि ॥ अथ वेहानयंत्याद्भुसर्वेभ्रुक्ष मनहरं ॥ ७६ ॥ अपि नाम विकारो

मेतदानीलह्लितस्तया॥ किंवानलक्षयत्येषाः हृष्टमन्मथविभ्रमा॥७७॥ अथापि निजसंकल्पविरू
ढां विक्रियामिमां॥ मनसस्संहराम्येव स्खलामप्रियप्यातथा॥७८॥ किंत्वसौशेषहारोऽस्याः स्कन्धे
मेडनमाहृते॥ उरस्यनिहितोऽप्यस्य त्वंगामायुच्यतांत्वया॥७९॥ मदलेखा स्हीचातंहारंगत्वातदं
तिके॥ तथोवाचयथाऽनेनप्रत्युक्तासानकिंचन॥८०॥ आमुच्यततस्तःकेवेहारोऽस्यमदलेखया॥ श
रदिंदुकरोद्दारप्रजाप्लावितदिङ्मुखः॥८१॥ चंद्रापीडस्सहारेणराजहृतमंडनः॥ प्रत्यैंद्रुरिव
नक्षत्रकलापपरिवारितः॥८२॥ कादंबरीचिरंत्वेनमवलोक्यनिशागमे॥ प्रासादशिखरात्तस्मान्नं
देमंदंमवानरत्॥८३॥ उत्थायचंद्रापीडोऽप्यहतसेध्याविधिस्ततः॥ अवालंबतदेहेनशय्यांचिंतां

राम
३८

च चेतसा॥८४॥ किं सुरगंधर्वकन्या या विलासास्स्वसहजा इमे॥ अथैमें जनस्तु दृश्यवालांतर्न्य
ति स्मरः॥८५॥ दृष्टिर्न्निपुणं हन्तीव यथा त्वस्या विचेष्टते॥ तथा संभावना ह्यियं मम चेतसि वर्त्त
ते॥८६॥ दृश्यते पुष्पितस्तावत् किमनंगद्रुतिद्रुमः॥ स्वकालपरिणामेन न जाने किं फलिष्यति॥८७
अथवा यौवनोन्मादकृत एव मम भ्रमः॥ क मनुष्याः क गंधर्वा वत किं केन संगतः॥८८॥ आत्मा
त्मसंभावना चेयमास्तो मत्स्य दृश्यक्रमः॥ कालेन व्यज्यते सर्वं कथंच मम [illegible]सेनिकाः॥८९॥ इति
चिंतयतस्तस्य निद्रा सुचिरसंभृता॥ चकार पुष्कलाकारे स्वस्तिणी आनिशात्य यात॥९०॥ अथ
परे द्युरथोत्थाय कृतसंध्याविधिक्रमः॥ कादंबरीमहाश्वेते दृष्ट्वा लक्ष्मी चिरादिव॥९१॥ तदनुज्ञा

६

समाविष्टो गंधर्वपरिवारितः॥ स इंद्रायुधमारुह्य प्रतस्थे हूतनी प्रति॥ ८२॥ अथ केनाप्युपायेन लब्धमार्गमसौ निजं॥ स निविष्टे सरस्तीरे स्कंधावारं व्यलोकयत॥ ८३॥ तस्मात्स्वान्रूपा न्सर्वान्निर्मेविप्र पुत्रं रहस्य सो॥ स्वचरित्रोत विदं वक्रे पत्रलेखां विशेषतः॥ ८४॥ निशि तस्यामतीतायामन्य द्युरुदिते रवौ॥ केयूरक समागत्य हेमकूटादथाऽब्रवीत॥ ८५॥ कादंबरी नरपते त्वामनीतांगि हस्तते॥ विस्मृतं शयनीयेव शेषहारमुपाहरम॥ ८६॥ केयूरकवचः श्रुत्वा सेगतः पत्रलेख या॥ चंद्रापीडः पुनस्तूर्णं हेमकूटमथागमत॥ ८७॥ अनिवेद्य महाश्वेतां म्लाविता गमनस्तया॥ कादंबरीमथापश्यत्पत्रलेखा पुरस्सरं॥ ८८॥ उद्याननलिनी पार्श्वकल्पिते हिममंदिरे॥ क

हली दल शय्यांतविषमे स्नानविग्रहे॥९९॥ तदालोकनमात्रेणास्तु क्रूराश्वासितेवसा॥ त
तनुत्यात्तु मिलंती शयानेवास्तनद्धिरा॥१००॥ ततः कमलसंभ्रष्ट सुखमात्रपवित्रिताः॥ ना
नानर्मविलासाढ्यः ग्राववर्त्ततयोर्गिरः॥१॥ तथा तत्र चिरं स्थित्वा तदिक्षावप्रावर्त्तिनं॥ नं
गीभणितिर्निर्व्यक्तमावेद्य निजमाशयं॥२॥ तदन्यार्थनमादिश्य पत्रलेखां तदंतिके॥ केयूर
कद्वितीयोऽसौ जगामकटकं पुनः॥३॥ तत्रोक्त्यैन्यास्तंप्राप्तमन्येद्युर्हर्षहारकं॥ अवलो
क्य तदानीतं लेखं स्वयमवाचयत्॥४॥ पितुराज्ञां ततो ज्ञात्वा शीघ्रागमनसंशिनं॥ केयूरक
करेन्यस्यतं लेखं कूणिते दशा॥५॥ तदर्थमथ सम्मंत्र्य सहमंत्रिसुतेन सः॥ एवमेत दितिध्या

40

यन्मस्थानस्थैर्यमयग्रहीत॥७॥ सत्वं वक्मि नवत्प्रसादरसिकं चेतो ममैतत्परं गंतुं नेच्छति किं
तु शासनमिदं नो लंघनीयं गुरोः॥ मन्तुः संप्रतिसह्यतां पुनरिहागंतास्मि कादंबरीसंदिश्ये
ति सबाष्पगद्गदमसौ केयूरकं प्राहिणोत्॥८॥ वैशंपायनमप्यभाषत नवान्संवाहे ह य
न्वाहिनीं पश्चादेष्यतियामि सत्वरमहं स्वल्पैरितो वाजिभिः॥९॥ तत्रोद्धृतद्रविडधार्मिककृ
वैरूप्यवेषभाषातपश्चरणसिद्धिकथाविनोदैः॥ नीत्वा निशां सततमस्खलितप्रयाणैः
स्वल्पैर्दिनैः स्वरितमुज्जयिनीमवाप॥१०॥ ॥इति कादंबरीकथासारे पंचमः सर्गः॥५॥
॥५॥ ॥श्री॥ ॥अथ प्रविश्य नगरीमुपास्य पितरौ चिरं॥ शुकनासे वसोऽध्यास्त कुमार म

वने ततः ॥ १ ॥ तत्र कादंबरीध्याननिरतैकाग्रचेतसः ॥ वम्भ्रवरतये किंचिन्नाम्यस्थाणु

चरिष्णुवत् ॥ २ ॥ नाऽकरोत्प्रियमाहारं नावेधि मधुरं रसं ॥ न चाद्रियत वासोसि न च स्पर्शं विले

पने ॥ ३ ॥ सार्थश्चुतृड्वाधन्यो यूथभ्रष्ट इव द्विपः ॥ वागुरापाशसंबद्ध इव सारंगशावकः ॥

दिवाविभावरीध्यायन्निशि वां छन्दिवागमे ॥ उदीदीमवसास्त्रा सो वीक्ष्यमाणोऽनिशं दिशं ।

॥ ४ ॥ केयूरकोदितं मां चन्द्रात्वा किंचित यदर्सो ॥ किं वदेत्पत्रलेखो वा सा किमुच्येत वा तया ॥ ६ ॥

इति नक्तं दिवं ध्यायन्नलभ धृति वेधनः ॥ कालं कियंतमप्येवं चंद्रापीडोऽत्यवाहयत् ॥ ७ ॥ आस्रा

कारसं हृत्तिः ताहगस्य गूढात्मनो ऽभवत् ॥ यथा तां स्रन्यतामस्यपितरो नाधिजग्मतुः ॥ ८ ॥ दिने

षथ व्यतीतेषु पत्रलेखा तदंतिके ॥ प्राप द्वलाहकस्याय निर्हिन्नपथि सोष्टवा ॥ ९ ॥ चंद्रापीडो
ऽथ तां दृष्ट्वा समुच्छ्वासितमानसः ॥ कादंबरीमिवाऽप्तं स्तनपस्पर्शं च मुकुंदकः ॥ १० ॥ तस्यो
विस्रब्धमप्राक्षीद् दद्कादंबरीकथां ॥ कियन्ममस्मरत्येषा रुषिता गमनात्कियत् ॥ ११ ॥ सा
न्यासस्यमिवालोक्य चंद्रपीडस्तुवाच सा ॥ किं तया चिंतया देव गुरून्नाराधयस्थिरे ॥ १२ ॥ असो
किं सुप्रसन्ने नस्वयं मकरकेतुना ॥ त्वय्यर्पितानुरूपे ति श्रीपतौ श्रीरिवाश्रिता ॥ १३ ॥ तां चा
जिनवगावाईंबालां तनुलतामिव ॥ तीव्रविरहदावाग्नौ क्षिप्तवानसि किं कृते ॥ १४ ॥ केयू
रकस्तु खाहुधा गमनं देवतावके ॥ वज्रसे निहिता सालंवद्धजरीव व्यकंपत ॥ १५ ॥ लब्धस्थै

यर्थावस्त्मोच पत्रलेखे किमीदृशं ॥ युक्तमेतस्य यन्मम्ये रक्तां स्यापि न कुर्वते ॥१६॥ ततः प्रभृति नि
ःश्वासैर्दैर्घ्यमानैर्हिनेरिव ॥ क्षीणता ग्रीष्मनिशेवासावर्द्धीयत शनैः शनैः ॥१७॥ अलंकुसु
मामोदाः प्रागभ्यासक्रमागताः ॥ दूरात्परिहरंत्यस्याः कवरीमपद्यषट्पदाः ॥१८॥ रोदनाकलिता
पांगे चिरविस्मृतकज्जले ॥ नेत्रे विस्मृतमाधुर्येंगते तस्याः कषायतां ॥१९॥ चित्रपत्रलतालेखं
विहायक्रियते न वै ॥ मंडनं गंडयोरस्याः कणमुक्तावलीतया ॥२०॥ मृदुस्वच्छावरक्तस्य प्रहृद्धे
रसमोष्मनिः ॥ म्लानिमानीयते तस्या निम्बासैरधरः स्वकैः ॥२१॥ स्तनौ तु विरहे प्यस्याः शो
कान्तर्हिवह्निः कृतौ ॥ दाहप्रतिक्रिया न्यस्ते हारकर्पूरचंदनैः ॥२२॥ विरहज्वलनस्तस्या लाव-

५२

एणजलनिर्झरैः॥ वाडवस्थाग्निनानैति शममसत्यदूतं हृदयं॥२३॥ मुकुन्दसरसि हंसीव मृगी
वोपवने मुकुन्दः॥ पुलिने चक्रवाकीव मुकुन्दं लुठति विह्वला॥२४॥ मुकुन्दं वितमालिंग्य संकल्प
विहितं पुरः॥ शून्ये तु जलते वीक्ष्य विलक्षा पतति क्षितौ॥२५॥ मणाद्यमुपालब्धुः संकस्मा
दपि हृततः॥ इत्युपालभ्यते नत्वां जीतेव मनसापि सा॥२६॥ त्वदाकारमयीं चित्तं त्वन्नामस्मरणा

न

गिरः॥ त्वं मार्गकलिता दृष्टिस्तस्याः स्वं प्रतिवर्तते॥२७॥ कियद्वा वर्ण्यते तस्याः परेण विरहव्य
था॥ स्वयंवेदनगम्या हि सा त्वयैवानुभूयते॥२८॥ किमप्याख्यातुकामा सा वक्त्रशः स्फुरिता
धरा॥ हृदयस्थेन केनापि गुरुणा व निपीड्यते॥२९॥ अमो विचेष्टमानांगी भुजंगीवेकदा पुनः॥

द्दिशोवीत्सामङ्कुत्संगे निधाय सुखमब्रवीत् ॥३०॥ उत्तिष्ठ यदि जीवंतीमामिच्छसि तमानय ॥ अहं
नेतुमशक्ता हि सुदूरमिदमंतरं ॥३१॥ स्थितायां त्वयि जीवामि त्वत्स्पर्शेन यथा तथा ॥ गतायो
तु चिरं कालं हा मे ते मम नाऽसवः ॥३२॥ इतिस्फुरद्वाचवतनूदक्षा समायाता स्वपतद्भ्रमं ॥ देवःप्रमा
णमित्युक्त्वा रुदती विरराम सा ॥३३॥ चंद्रापीडस्तदाकर्ण्य जातस्मृतिरिवाऽभवत् ॥ लब्ध्वा स्थिति
स्थिरां दध्यौ गमने हेतुमात्मनः ॥३४॥ दिनेष्वन्येषु जातेषु वक्तुं कादंबरी दृशो ॥ आगात्केयूरकोप्या
शु दीर्घाध्वश्रांतवाहनः ॥३५॥ स चोत्कंठयिन्या विज्ञवं प्रविशन्नवीत्स्पसस्मितं ॥ स्थानेन नु मनोल
ग्नं स्वामिन्या इत्यमन्यत ॥३६॥ प्रविश्य ददृशे तेन चंद्रापीडोऽयपाक्रमं ॥ चक्रवाक इवैकाकी ॥ प्रि

५३

याविरहविह्वलः ॥३७॥ दृष्टत्वा पार्श्ववर्तिन्या चामरं पत्रलेखया ॥ संवीज्यमानः पर्यंके निषण्णः
क्षामविग्रहः ॥३८॥ प्रणिपत्योपविष्टोऽसौ गाढं शिरसि पस्पृशे ॥ कुर्वता कुशलप्रश्नं चंद्रापीडेन
सादरम् ॥३९॥ ततः कादंबरीवार्त्तां पृष्टः केयूरकोऽमुना ॥ पत्रलेखामुखं वीक्ष्य सस्मितमिदमब्र
वीत् ॥४०॥ उक्तोऽसि नाऽनया किंचिदुक्तमस्ये । किमिह स्थितः ॥ उक्तं श्वो ह स्थितस्त्वाऽसि कृतमागम
नेन मे ॥४१॥ तथापि वद संदेशमिति तेन तु नोदितः ॥ पुनः केयूरकोप्याह न हि विज्ञाप्यसे मृषा ॥४२
कथं जीवतु सुमुग्धा तु विरहो हेति मामिति ॥ तस्यास्त्वाकूतयाह स्याविसृष्टोऽस्मि न तद्गिरा ॥४३
किमत्र बहुनोक्तेन तथाऽस्या विरहव्यथा ॥ यथापि जीवतीत्येवं यथा दोलायते मनः ॥४४॥ तत्क

राम
५३

थान्निस्तथा। स्थित्वा तस्मिन्नथ दिने चिरं॥ चंद्रापीडः सुखावा संकेसूरकमकारयत्॥४५॥ नरा
न्तसो नमातंगो न किरातश्च यद्यऽहे॥ अच्छोद सरसस्तीरं प्राप्तं मां वेत्य सर्वथा॥४६॥ अन्येद्यु
रितिसंदिश्य सहितं पत्रलेखया॥ केसूरकमसावऽन्ये प्राहिणोत् तत्कृतमंडनम्॥४७॥ तयो स्नग
त योरास्त सुतरां खिन्नमानसः॥ तां स्नानऽमिलषन् बुध्या हेतून्नामन साधकान्॥४८॥ सुश्राव
ष्य नियुक्तो न्यः स्कंधावार मुपागतं॥ योजनद्वयमात्रेण कृतः पुर निवेशनं॥४९॥ वैशंपायनतोलप्ये
किं चित्कारणमित्यसौ॥ प्रस्तुतमगाद्देनं कटकं पितुराज्ञया॥५०॥ तत्र राजकमालोक्य वलाहक
निवेदितं॥ क वैशंपायनावास इति सेनान्यमप्यधात्॥५१॥ वलाहकस्तधोदृष्टिरुल्लिखन्मेदिनीं।

मुहुः ॥ नैवैशंपायनोऽत्रागतिस्तत्र कंठमनायत ॥५२॥ ततोऽवतीर्य तुरगादुपविश्य तरोरधः ॥ हा वयस्येति
विलपन्नश्रावन्तीतस्सरोदितुम् ॥५३॥ वलाहकोऽनिपत्याथ चंद्रापीडस्य पादयोः ॥ देवमेवं तपाशोचो
जीवन्नस्तीत्यवोचत ॥५४॥ चंद्रापीडस्ततः प्राह नेदं श्रद्धीयते मया ॥ स वैशंपायनो जीवं त्यक्त्वाऽलंव

ज्ञायते ३

तमामिति ॥५५॥ इत्युपश्रुत्य विन्नं तं पुनराह वलाहकः ॥ श्रूयतां देव यद्वृत्तं तत्र प्रचलिते त्वयि ॥५६
अस्मानेव समादिश्य प्रस्थितं त्वामनुव्रजन् ॥ ततः प्रतिनिवृत्तो मा वासं तत्र यथास्थिति ॥५७॥
अपरेद्युः करथोत्थाय विधाय प्रकृताः क्रियाः ॥ विनोदयितुमात्मानं व्याचरत्सवनस्थलीः ॥५८॥ तत्र
स प्रत्यभिज्ञस्सन्नस्थानान्यनुरूपयन् ॥ किंचिन्नष्टमिवाऽन्वेष्टुमैक्षत्रिस्तलोचनः ॥५९॥ त

तोस्त्रात्रिपुरखेलानावस्मात्रिस्मोऽभ्यधीयत॥ स्त्रीयतामवशिष्टास्कन्धोद्धत्यामोवनस्थलीः॥६०॥
तदाऽसौनाऽग्रहीद्वाक्यं विचरन्नेवसाऽन्वीक्षायात सूर्यं नगं तवांया वडीवमितोमया॥६१॥ सच
हूनिदिनान्यास्तत्तथैव विचरंश्चेन॥ नसोऽ[illegible]स्तु पापो येनासौ शक्यमानयितुं ततः॥६२॥ कृत

३ कृतानशनेन

प्रायोपवेशेनपादयोः पतताऽनिशम्॥ इयतारोजचक्रेणना वुद्धप्रार्थितोपिसः॥६३॥ ततस्त
त्र चिरं स्थित्वा कार्यशेषमपश्यत॥ आयातमिहसैन्येन त्वंप्रमाणं ततः परं॥६४॥ इतिभ्रष्टचानिपति
तः शोकविस्मयसंकटे॥ चंद्रापीडस्तथैवास्ततरुमूलेकृतासनः॥६५॥ अथवार्त्तां विदित्वैनां तत्र मे
वोद्देशमागमत्॥ अनपेक्षितविस्तारः सामात्यांतःपुरो नृपः॥६६॥ तत्र तरुणमिव स्थितां सखये ह्वा

वलाहकं॥ अधिक्षिपन्निव ग्राहचंद्रापीडं क्षितीश्वरः॥६७॥ त्वनमुत्पादितो मन्युस्त्वया कोप्यसाता
हृशः॥ येनोन्नस्फुरता सोऽद्य त्वां विहाय वनं गतः॥६८॥ विमुक्तो न पुरा दृष्टो युवां क्षणमपि क्वचित्
किं जातमधुनायेन त्वं गृहे स तपोवने॥६९॥ विनानहि निमित्तेन शक्या सोढुं गरीयसा॥ मातापि
तृसुहृद्बंधुदेशवित्तवियोगिता॥७०॥ इत्युक्तवति भूपाले भुक्कनामस्त्वनंतरं॥ अंतः स्फुरितशो
कोपि गृहीतक्षोभममन्यधात्॥७१॥ किमेतदविचार्यैव वक्तुं तत्त्वमतर्कयन्॥ शंकानुमानमात्रेण हू
तधीरिव भाषसे॥७२॥ अलातवृष्टिरिंदोर्वा क्षीराद्वा कंटकोद्गमः॥ तस्य मन्युः कुमाराद्वा तव सं
भावनास्पदे॥७३॥ पापस्य एव दुर्जीतः सुचिरं पालितः शुकः॥ यथा तरुः सुधासिक्तः फलितः का

५ आगतं

लकूटवत्॥७४॥ सत्वं कुमार सर्वस्याः पृथिव्या एव जीवितं॥ दुरात्मनो नतस्यार्थे शोकमुद्वोढु
मर्हसि॥७५॥ तस्मिन्नविरतं वाक्येनुपरितः पादयोः पितुः॥ सास्रुकं नमयोवाच चंद्रापीडः कृतांज
लिः॥७६॥ दोषप्रायमपि त्विदं मम साधनमेव तत्॥ गत्वा तमानयामीति तदनुज्ञातुमर्हसि॥७७
तमागतमिहालोक्य पृथ्व्यापि रसि चुंबिते॥ ततो गुणं वा दोषं वा मम तातो वदिष्यते॥७८॥ तत्र
स्थं चेतमानीय कुंपेत्यस्वं गृहं पुनः॥ संप्रवेष्टव्यमित्येष गृहीतमिति निश्चयः॥७९॥ तपो कुर्वति त
स्मिंश्च राजा वाष्पाकुले क्षणे॥ सोऽपप्पणं मंत्रिणोवक्तुं स च मन्त्रवदुत्क्रवान्॥८०॥ सर्वी वापप्र
योगेणापि त्रातेन च मंत्रिणा॥ चंद्रापीडो निरुद्धोपि नाचल निश्चयान्ततः॥८१॥ सिंचंती वाष्पधा

रात्रिम्मौलिमस्य मनोरमा ।। करुणो विलपंतीव चिरमेनमबोधयत् ।। ८२ ।। त्वयि स्थिते निजोर-
त्संगे स्थितिं पश्यामि पुत्रक ।। नूनमंधीकृतावाप्येवं वत्स त्वयि गते पुनः ।। ८३ ।। इत्थं विलासवत्या
च तया चक्रुः करुणा क्षितिपतिः ।। चिरमार्द्रीकृतोप्येष न जहाति स्म निश्चये ।। ८४ ।। ततोऽश्रुजरसंरु-
द्धकुंठगद्गदया गिरा ।। यथा जानासि पुत्रेति कथमप्यऽब्रवीन्नृपः ।। ८५ ।। दत्त्वानुज्ञस्तथापि-
त्राप्रणम्य सकलान्गुरून् ।। यैश्रुचार्द्रपत्रसंरुद्धवाष्पधारास्तदाशिषः ।। ८६ ।। चंद्रापीडः
परिश्रांतान्संस्थाप्य च यथातथं ।। पार्थिवान्परिवारेण प्रतिष्ठत लघीयसा ।। ८७ ।। किं तन्मया
व्यधायीति हृयमाननमनाश्रुचा ।। शुष्यन्कंठेन राजा तु विवेश नगरीं पुनः ।। ८८ ।। वलाहक

राम
४६

46

स्कसेनानीर्वीर्यमाणोपि यत्नतः ॥ स्वयं स्वंतः प्रविश्यैव सचंद्रापीडमन्वगात् ॥ ७० ॥ चंद्रापी
डस्ततो गच्छन्नू दयितालोकनोत्सुकः ॥ श्रमन्यतो लंघितवन्मध्यं कैलासविंध्ययोः ॥ ७१ ॥ ना
ऽजीगणत्तद्गुमानद्रीनूनदीश्चैन मरुस्थलीः ॥ नरात्रिं न दिनं वापि धावन्निद्रासुखेन सः ॥ ७२ ॥
ततः प्रावर्तत प्राहट् पीनोन्नतपयोधरा ॥ कान्तानवरसा ईव प्रत्युद्गंतुमिवागता ॥ ७३ ॥ ताम
प्यगणयित्वासौ वद्ध्नन्कतिपयैर्दिनैः ॥ अच्छोदसरसस्तीरसीमामापतत्स्रुषितांनसः ॥ ७४ ॥ अप
नीतस्समायोगः परिवर्त्यैव वासरी ॥ महाश्वेतामथद्रष्टुं स जगाम तदाश्रमे ॥ ७५ ॥ तत्राऽपश्यन्म
हाश्वेतां तदालोकनलज्जितां ॥ रुदंतीं निजदोरात्म्या त्वालापकरुणस्वनं ॥ ७६ ॥ तत्कारणापरि

ज्ञानमोहनिषेदपक्ष्मणा ॥ निरीक्ष्य बहुधा दृष्टश्चंद्रपीडेन सोऽब्रवीत् ॥ ९६ ॥ केयूरकङ्कणबाहु-
ध्वागतेत्वां पितुराज्ञया ॥ दिनानि कति विक्लिष्टो याका देवर्य्यनुरोधतः ॥ ९७ ॥ ततएत्य यथान्याय्यमासी-
नास्मि तपोवने ॥ विप्रं युवानमद्राक्षं विविक्ते तं वनस्थलीष ॥ ९८ ॥ सप्रत्यभिज्ञ मालोक्य मामसौ
मन्मथोन्मुखः ॥ तीव्रमुद्वेजयामास नर्म्मवक्रोक्तिचापलैः ॥ ९९ ॥ ततो निर्भर्त्स्यमानोपि वार्य्य-
माणोपि यत्नतः ॥ स बहून्दिवसानास्त तथा मामुपपीडयन् ॥ १०० ॥ एकदा तु शयानां मामाग-
त्य निशि निस्त्रपः ॥ कृतांजलिरनंगार्त्तो ययाचे रति दाक्षिण्यं ॥ १ ॥ ततो धिगिति सक्रोधमभिधा-
य कमंडलोः ॥ जलमुद्धृत्य शप्तोसौ मया नुध्याय देवताः ॥ २ ॥ शुकवन्मुखरागेण वक्त्रमेषासि

सिद्धितः॥ गत्वा रं दुराचारः शुक एव जनविख्यातिः॥३॥ शापेन तेन महता मदनाग्निना वा जन्मांत
रितोपि विततदुष्कृतकर्मणा वा॥ विन्नेण वा भगवतः श्वरितेन धातुः प्राणान सा बुदसृजन्निपपात चो
र्व्यां॥४॥ आक्रंदतः परिजनान निशम्य सोऽपरे घुर्ज्ञातो मयार्यशुकनाससुतः सखा ते॥ तत्पश्यमोप्रि
य वयस्य वियोगहेतुंस्त्रपाम करुणां प्रखलाम नव्याम्॥५॥ इति स्फवाणि त्रः ५ प्रसन्नमिव
मूलाग्रशिखया कदाचोपशये यं कमलमुखिकाद मुरिपुनः॥ कस्मिन्नेवं शोकस्फुटितहृदयस्त
तलणमसूनुज्झद्वेद्रापीडस्तारुरिवपपात क्षितितले॥६॥ ततो मुग्धग्रीवं मुकुलितसितापांग
नयनं प्रशांतचेष्टी दीनामिव निद्धतं दिक्षु शानकैः॥ क्षितो विस्रस्तांगं पतितममुमालोक्य वि

वथा महाश्वेता सघः कथमपि नयाति स्म दलशः ॥७॥ दृष्टुं दीनामिव वसुमतीमस्तमस्तोनम्रान्यो
ऊर्वन्नु घद्विरहकरुणाक्रंदिनश्चक्रवाकान् ॥ अम्बस्मरणपद्मानि मिवकरैरुद्धृ शाखे विद्धिमुंचन्त्र
स्तेति गम द्युतिरपितनतः क्षामधामाऽगाम ॥१०८॥ ॥इति कादंबरीकथासारे षष्ठस्सर्गः ॥६॥
॥ ॥श्री॥ ॥तस्मिन्नवसरे बालाकादंबर्य्यपि वेधसा ॥ तत्रैवानीयतानेकमायावैचित्र्यका
रिणा ॥१॥ असौ हि पत्रलेखायामुखात्केयूरकस्य च ॥ मुक्तसंशयमायान्तं चंद्रापीडं व्यबुध्यत
॥२॥ ततस्स कलविस्रंभयोग्यं विगतयंत्रणं ॥ महाश्वेताश्रमोपान्ते प्रतुंलगं तु मियेषतं ॥ आवै
शंपायनविध्वंसवृत्तांतसमनंतरं ॥ चंद्रापीडमनघ्रीडां च यस्याविरहोद्भवाम् ॥४॥ शोकमानाम

राम

४८

लि

हाश्वेतातत्समाश्वासकारणे॥ कादंबरीसमर्थ्याऽथतदानयनसत्वरो॥५॥ तस्यास्तरलि
कांगेहं शीघ्रमागम्यतामिति॥ संदिश्य प्राहिणोत्साथ तत्र संगत्वा तथाऽवदत्॥६॥ जातोत्सा
हा महाश्वेता संदेशे नगरीगता॥ मनोत्कलिकां दध्रे बुद्धौ कादंबरी तथ तः॥७॥ तांबूलपट्टवा
सादिसंविधानविधिज्ञया॥ हृदयप्ररव्यया सरव्या सहिता मदलेखया॥८॥ पत्रलेखां पुरस्कृत्य प्रि
यचर्यांविचक्षणां॥ केयूरकं चतत्रैव दिने तां स्तुवमाययो॥९॥ आयांत्याश्चतदा तस्या दुर्निमित्तप
रंपरा॥ प्रादुर्बभूव बालाया हृदयोत्कंपकारिणी॥१०॥ महाश्वेताश्रमोपान्तमापदस्तंगते रवौ॥ उदि
ते वनिशानाथे संतापकरुणोद्भवे॥११॥ आसाद्य च तमुद्देशं करुणं रोदनध्वनिं॥ वनांतकंदरो

४९

द्रुतं प्रतिश्रुत्यमथाऽस्मद्गोत्रा ॥१२॥ मन्ये सैव महाश्वेता वर्तमानीयमुपस्थिता ॥ इत्यसौ शंकमानेव विवे
शाद्रुतमाश्रमे ॥१३॥ ततः प्रविश्य साऽपश्यत्स्थाणुनाथं तथास्थिते ॥ महाश्वेतां तु नामार्त्तेनिनादेरुद
तीं स्वशो ॥१४॥ महाश्वेतां तु सा वीक्ष्य विकसच्छोकविह्वलां ॥ नितांतनाडितोरस्कां रुदतीं मोहमागमत्
॥१५॥ पत्रलेखापितद्रूपचंद्रापीडविलोकि[illegible] ॥ मुमुचे संज्ञया सद्यः प्रलपंती शिलातले ॥१६॥ कादं
बर्य्यापि धैर्य्येण दृष्टा तरलिका तदा ॥ आचचक्षे यथावृत्तं स वृत्तं मरणक्रमं ॥१७॥ तमाकर्ण्य वि
हायैव वैक्लव्यं स्त्रीजनोचितं ॥ लब्धसंज्ञां महाश्वेतां मदलेखां च साऽब्रवीत् ॥१८॥ संतत तत्स्थूलधा
रे णचिरात्स्वत्रातिरोहिता ॥ रविन्नाऽहमस्तुनादग्धरोदनेन गरीयसा ॥१९॥ यथायोग्येन गच्छामि

राम
४९

नहि शक्नोमि रोद्धिं तुं ॥ सखि मे दर्शितं पथ्यानाथेनैव महात्मना ॥ २० ॥ अयं सुहृद्वियोगेहि नारोदीद्वि
ललाप वा ॥ प्राणाने व प्रियानो कृत्सपथ्याक्रमतो मम ॥ २१ ॥ शुक्रे सखि महाम्वेते तव जीवितमीदृशो ॥ यो
जिता देवताभिः त्वं पुनस्तत्संगमाशया ॥ २२ ॥ अहं सर्वप्रकारेण विधिमग्नमनोरथा ॥ करोमि दुर्भगैः
प्राणैः किं कल्याणवहिः कृता ॥ २३ ॥ मद्वियोगोपतापेन तातो वा सम्प्रहे चिरं ॥ मद्दलेखे तथा कुर्या
यथा न घृतिमुत्कृति ॥ २४ ॥ स्वयमेवाधिशय्येत महासन्नवनं त्वया ॥ यथा मणिगवाक्षे सुशेरते नो
र्णनात्त यः ॥ २५ ॥ कुमारस्तत्र चित्रस्थो मये वलिखितः स्वयं ॥ रक्षणीयो यथानात्रद्धते सखि ततोप्य
सौ ॥ २६ ॥ शयनीयशिरोभागरत्नज्जिनिविशेषितः ॥ कामदेवपटः क्वापि निद्ये मव्यो वृथाचितः ॥ २७ ॥

क्रीडापर्वतको देव्याः प्रशान्तायतपस्विने ॥ तत्रोषितकुमारेण न हि सोऽन्यस्य शोभते ॥२८॥ दी
र्घिकाराममध्ये मे पद्मिनीखंडमंडिते ॥ तत्रास्ते हन्त वास्तव्यं राजहंसकदंबकं ॥२९॥ धारायंत्रैः
प्रस्खलच्च क्रीडावापीतदंतिके ॥ स्नेहान्मया स्वयं सिक्तमस्ति लीलावनं नवं ॥३०॥ तस्मिन्स्फुरत्तन
वो द्राहा वकुले मालतीलता ॥ शुकः केकरको नाम्ना मोचनीयस्त्वयैव सः ॥३१॥ मया पुत्रीकृतस्त्वा
सावशोकतरुबालकः ॥ वर्द्धनीयः स्वहस्तांबुसेकैस्त्वपयोनिषेकैः ॥३२॥ गृहे सुकुरपश्यंती मा
मसौ चटुलेक्षणा ॥ नूनं हरलिकायास्ते प्रापयेस्तां चकाननं ॥३३॥ शुकस्य परिहासो मे कालिं
दासा च सारिका ॥ यथा न कलहायेते तथा कुर्याः प्रतिक्षणं ॥३४॥ नित्यमेव मदुत्संगपालितान्

कुलांगना॥स्वांकेशयायितव्यासो यथा॰यातिनदूरतः॥३५॥कृतं मे गृहकारुण्यचिंतयादी
र्घयाऽनया॥संपादयचिता मास्मुज्वलज्ञातवेदसं॥३६॥के पूरकाचिरं किं मां क्षीनां दानमवेक्ष्य
से॥उत्तिष्ठचिंतुका ष्ठानि समाहर द्रुतारणं॥३७॥लावण्यं बुमयोदेहः क्रियते कथमग्निसात्॥
कुमारस्याप्रमादाय पतामिवरमंजसि॥३८॥कुमारे मित्रदुःखेन तत्क्षणोत्कितमाविंतो॥इयं
तीमपिजीवं।तीवेलांलङ्केह मात्मनः॥३९॥दृष्ट्वासिकदेत्येवमभिधायैवमांगतः॥सेयंचिरय
तीत्येवमधुनाऽग्निं दधीतसः॥४०॥इति कादंबरीसंघोमरणव्यवसायिनी॥शिशिरज्योतिरप्या
शुकंपमानइवोद्भूत॥४१॥येन दुग्धाब्धिकल्लोलप्लाव्यमानइवाभवत्॥प्रहृष्टदंतदीप्तस्फ

तत्र स्थस्सकलोऽजनः ॥४२॥ अथ दिव्याकृतिः कोपि पुरुषो गगनस्थितः ॥ गर्जद्धनघटाधीरगं
भीरध्वनिरभ्यधात् ॥४३॥ त्वं हि वत्से समाहत्यैवं ते पूर्वं माश्वासिता मया ॥ मदंतिके स्थितोऽद्यापि
पुंडरीक इव प्रिया ॥४४॥ चंद्रापीडस्त्वयं कंचित्कालं सुप्त इव स्फुटं ॥ अत्रैवाविचलत्कांतिरास्तां
कादंबरीप्रियः ॥४५॥ अनेन हि पुनर्लब्धुं निरपायस्थिरायुषा ॥ गाढकेव ग्रहानेदं कादंबर्याः करि
ष्यते ॥४६॥ जनत्पोरयमेवास्त चित्रे संप्रत्ययोद्दृढः ॥ न प्रदृष्यति विकारोयं यदेनं स्नतमावनः ॥४७॥
इत्युक्त्वाऽप्योतिषा तेन सहसैव तिरोदधे ॥ एवं विस्मयस्तदासौ भूदखिलः कन्यकाजनः ॥४८
पत्रलेखा तु तेनैव ज्योतिषा वचनेन च ॥८॥ लब्धाचैतन्यमुत्थाय गत्वा द्रुततरं ष्यदेः ॥४२॥ तस्मिंश्च

राम
५२

पुधनामानमश्वमारोहयकेसरैः॥ तेनैव सहिताः साधं प्रविष्टा मध्यमं नभः॥५०॥ शंकितेवाप्य
तां वेगयातां तरलिकाऽन्वगात्॥ सा ददर्श पयोमध्यादुड्डीनं तं कपिंजलं॥५१॥ प्रसत्यचाचच
हे च यथालोकितमद्भुतं। तेनापि विस्मयस्तासां महदृतरां तदा॥५२॥ अथ विच्छिन्नदासान्वीक्ष्य
तां शुकत्वविमुक्तः॥ स्नानार्द्रवल्कलस्ताभिरदृश्यत कपिंजलः॥५३॥ स्वयमेवोपविश्याथ महा-
श्वेतामन्वाभाषत॥ राजपुत्र्यपि नामायं प्रत्यभिज्ञायते जनः॥५४॥ अहं कपिंजलः तस्य वयस्यो द-
यितस्य ते॥ चिरागमनहेतोरात्मपादुपलभ्योऽस्मि चलया॥५५॥ कादंबर्यालयावेमाः कृताश्वं
द्रुमसोगिरः मदीयमपि हन्त्रीतमधुनाक्षमणुतं सुवा॥५६॥ अप्युक्तिण्य ततो नीतेवयस्येतेन

तद्गृहे॥ गतो गगनमस्तु त्वत्पतमेवानुसरन्नहं॥५७॥ ततोऽसौ दूरमुत्सृज्य प्रविश्यपशिमंडले।
अनंतरं प्रविष्टं मामवलोक्येदमब्रवीत्॥५८॥ कपिंजलमृगांकं मां विद्धि सो दंतवाऽमुना॥ वयस्ये
न वृथा शप्तोऽहं मत्कृते गते त्वयि॥५९॥ वोढव्यालोकया त्राहि लोकपालतया मया॥ उदितोऽहं य
था कालमतः प्रविकिरन्करान्॥६०॥ अयं मदंशुसंस्पर्शप्रवृद्धाधिकमन्मथः॥ कंगोपात्रवल
स्याणुं हृदी मोवीत्यपचाऽब्रवीत्॥६१॥ जन्मान्तेषमहाश्वेतासेवं धादितिपश्यतः। कुर्यादत्र प्रती
कारं श्वेतकेतुर्महातपाः॥६२॥ देहमेतस्य रक्षामि सामृते रहमेष्वितिः॥ इत्युक्तिप्पमयेहाय
मानीतस्त्वेवसत्वरो।६३। गत्वा निवेदये मेनु वृत्तांतं श्वेतकेतके। इति चेंदुमसोवाक्यं श्रुत्वाऽहं दिवमुत्पतन्॥६४।

राम

त्वरितं प्रस्थितः कंचिद्वैमानिकमलंघयं ॥ स तु मामथ शापत्कोपादस्थे नैव तपोबलात् ॥ ९५ ॥ त्वया

ऽहं लंघितस्तस्मादश्व एव भविष्यसि ॥ स मया प्रणिपत्योक्तो बंधुशोकार्त्तचेतसा ॥ ९६ ॥ प्रमादान्न

तपोदर्पान्मम तत्संहर क्रुधम् ॥ स त्वाऽज्ञापत दत्तो यं शापो भवति नान्यथा ॥ ९७ ॥ तारापीडस्य पुत्रा

र्थं सुकृत्यैन्यां तपः स्थितः ॥ स तु यास्यति पुत्रत्वं चंद्रमास्तं निदर्शने ॥ ९८ ॥ पुंडरीकस्तदीयस्य शु

कनाम्नस्य मंत्रिणः ॥ तारापीडसुतस्य त्वं गत्वा वाहनतां व्रज ॥ ९९ ॥ तस्याऽवसानेऽस्मात्तु शां

तशापो भविष्यसि ॥ तदाकर्ण्योऽलिर्वित्य एणम पतं शापमूर्छितः ॥ १०० ॥ ततोऽब्रवीत् तपस्वीऽहमुद

ति स्मयमयोनिजः ॥ स्मृतिस्फुरगत्यावैपि न मे त्रुष्टा कदाचन ॥ १ ॥ मयैवाप्यभिहानीतः किन्नर

क्रान्ति तः क्रमात् ॥ दृष्ट्वान्वितस्तपसा पोयं परस्परमभूत्तयोः ॥७२॥ द्वितीयजन्मयोगेन न विनश्यम
तो ध्रुवे ॥ तत्राश्चामि यथावृत्तमाख्यातुं श्वेतकेतवे ॥७३॥ द्वितीयजन्मग्रहणं कृतयोश्चेति वेदि
तुं ॥ कपिंजलकथाख्याते वै शोपायान विग्रहं ॥७४॥ पुंडरीकमभिज्ञाय महाश्वेताऽन्वतप्यत ॥ द्विती
ये प्यहमेवास्य जातां जन्मानि मृत्यवे ॥७५॥ शापो मदन्तुरक्तोऽसौ मयेति विललाप सा ॥ कपिंजल
स्तदैत्येवं रुदतीतामवारयत् ॥७६॥ अब्रवीद्वावधिः स्मर्णैः प्रायो दुःखस्य वर्त्तते ॥ कालेनाऽनति
दीर्घेण पुंडरीकस्य सम्मते ॥७७॥ अक्षमालो पुनः पाणिपल्लवे विनिधास्यसि ॥ कादंबर्यपि
माधुर्यस्निग्धस्मितसुधोक्षितैः ॥७८॥ प्रसादयिष्यते मे देश्चं द्वापीडस्य जा पितैः ॥ कादंबरी

राम
५३

53

तमद्राक्षीद्भगवन्तं कन्दुवर्त्तने ॥७९॥ पत्रलेखेति सप्राह मयानाऽऽज्ञापि तऊतिः ॥ इत्युक्तोदयत द्योम
रोमक्कपांवुविद्युषः ॥८०॥ अच्छोदविंदुसंदिग्धान्किरन्नपि कपिंजलः ॥ तस्मिन्गाते महाश्वेताकादं
बर्यौ तथैव तो ॥८१॥ सशोकविस्मयोत्कंपे कथयानिन्यतुर्निशां ॥ महाश्वेता यथावृत्ते तत्राप्यधिवसंति
श्वया ॥८२॥ कादंबर्याः स्थितं तत्र सैवत्यपमडीजनत् ॥ अपरेद्युरथस्फीतस्फटिकोपलवेदिकां
॥८३॥ हृद्यामारोप्य कर्पूरतुषारकणदंतुरैः ॥ अलिविंचाजलैः स्वच्छैरनुलिप्य च चंदनैः ॥८४॥ आ
नर्घ्यं चंद्रापीडस्य देहं कादंबरी चिरं ॥८५॥ यदि सत्यो महाश्वास स्सर्वं स्वछमयाऽन्यथा ॥ कगन्तो
मेतदप्युरित्यंतान्निश्चिकायसा ॥८६॥ जगाद च महाश्वेतामिदानामगतं तत्रपा। सखीति व्याहरं

त्वां दुःखं स्वे ञ्जस्रचारिणी॥८७॥विधिनाविदधाने मां सममानसुखदुःखतौ॥आवयोर्म्रियसंरू
दंस खिन्नमनदूषिते॥८८॥ततः प्रभृति साम्भूतिमच्चयत्नपथतापसी॥चंद्रापीडस्य चंद्राद्दृडस
वद्दिवानिशी॥८९॥दिवसेष्वथगच्छत्सु निर्विकारशरीरतां॥चंद्रापीडस्य पश्यंती स्थिरमाशां ब
बंधसा॥९०॥ततस्तेनान्यमाहूय वलाहकमनापत॥विदितस्त[illegible]व सर्वोयं वृत्तांतो वक्र
विस्मयं॥९१॥देहकांत्यविनाशेन जातः सोत्रत्ययमानसः। अर्हस्युज्जयिनीं गंतुं प्रमोदाश्वास
कारणात्॥९२॥सोऽब्रवीद्दयितत्वान्यं प्रहिणोम्यहं॥युवराजमपोत्सृज्य मम गंतुं न सां
प्रतं॥९३॥ततस्त्वरितको नाम राज्ञो निकटवर्तिनः॥प्रहितः स्तेनलेखश्च स्वहस्तलिखिताक्षरः

मगत्वोऽपि निःश्वाप सर्वराज्ञेऽन्यवेदयत्‌॥ राजा सांतःपुरामात्यस्तदश्रौषीद्यथाक्रमं॥९५॥
ततस्तनयहृद्भंगशंकितव्यामूढमानसः॥ उक्तेतस्मिन्‌सवृत्तांतेनदृढप्रत्ययोऽभवत्‌॥९६॥ श्रु
कनासस्फुटं प्राह कर्मवैचित्र्यवेदिनः॥ श्रूयते [illegible]तिहासशास्त्रस्यदेवकोत्र तव भ्रमः॥९७॥ देव
तानामृषीणां च मनुष्यदेहपरिग्रहः॥ श्रूयते च पुराणेषु श्रुतावपि च पठ्यते॥९८॥ विद्याख्या
तिशयाः पुंसामसमानुषजनोचिताः॥ किमप्यलौकिकं बीजमनुमापयितुं समाः॥९९॥ कुमारस्य
गुणैरिंदोरपि ये हीनसिद्यते॥ साकांतिराकृतिशक्तिः क्वदृष्टान्यत्र पूरुषे॥१००॥ स्वप्नेदेवीकुचे
दृष्टस्त्वं दृष्ट्वा तदात्वया॥ मया विपुंडरीकांको व्राह्मणस्समदृश्यत॥१॥ अतएव तयोरीदृग्भाव

योऽस्य परो वरः ॥ दिवताः प्रत्नतां यांति यद्देहे सर्वधर्म्मिणो ॥२॥ कपिंजलमुनिस्तादृगविलुप्तगति
र्दिवि ॥ आवहीत महत्तेजाः कथं मिथ्यानृता दृशः ॥३॥ इदं काऽन्यत्र दृष्टं वा जीवितेनोज्झितो प्रियदा
माति पंचात्मको देहस्थिरादपि न विक्रि[illegible] ॥४॥ ब्रूयान्न चरितकोऽमिथ्या लिखेन्मिथ्या वलाहकः ॥
सुपरीक्षितमन्नत्स्यनेयं शंका न वोचिता ॥५॥ विदधतमरूशोल्लसत्प्रमोदं जगदचिराद वलोक
यिष्यसि त्वं ॥ शशिनमिव विधुंतुदेन मुक्तं व्यपगतशापकदर्थनं कुमारं ॥६॥ इति मंत्रिवचोसि
क्त एव तोपि स्वसुतस्नेहविसंष्ठुलस्य राज्ञः ॥ न धृतिं प्रतिपद्यते स्म चेतो गमने च व्यवसायमा
लंबे ॥७॥ अथ स महिषी निर्व्यपूर्णोद्धिणा मिनिर्जिशचिव समेतो गच्छदंष्ट्रोदतीर

शिथिलितसकलार्थं पार्थिवं तं च यांतं जनपदपुरलोकस्सर्व एवान्वयासीत्॥७॥ तस्मिन्गतेऽ
थ विजनापणवीथिकांता कांतारभूरिव तदोज्जयिनीव भूव॥ याते दिवं सकललोकमनोभिरामे
रामे यथा हतसमृद्धिरभूदयोध्या॥८॥ गत्वा नृपस्सुतमवेक्ष्य चिरं रुदित्वा तद्दुहितुलप्य सहतत्र
विलासवत्या॥९॥ उत्सृज्य विजनवं यतिवद्वधन्ना तत्रैव वल्कलधरः स्थितिमग्रयावत्॥१०॥ इत्यु
क्त्वा कृतजैमिनिकः क्षणमिव स्थित्वाऽथ वटेपुनर्जाबालिर्जगवानहो वक्तृरसाद्भुताकथा वर्णिता।
तदा सोऽशुकनासस्सन्तुरनयाश्शोभोमहान्वेनया वैशंपायनएष सोऽयशुकतां नेनागतः कर्मणा।
।११॥ अपि वाऽविनयेनकोपितः शुकनासोऽस्य पिता यदब्रवीत्॥ शुक एव दृष्टथा सपापितःफ

लितं तद्वचनं च शापवत्॥१२॥ श्रुत्वैतां तु कथां तपोधनगणैः हृष्टैः पुनर्विस्मितैः को हेतुर्भगव
न्यदस्य मदस्त्वावन्मुनेरप्यभूत्॥ऊ॥ वालिः पुनराह नन्वनिहितं स्त्रीवर्यातः केवलाद्दुत्पन्नो यम
तो रजस्वलतया नारी स्वजातो भवत्॥१३॥ चिरतव चसित स्मिन्नेव मुक्त्वा महर्षेरजनि रपि समा
प्तिसाकथावसपेदे॥ तदनु मुनिजनेनाऽध्यायि सद्वीक्ष्य संध्यासमय समुचितेषु ध्यानका
र्येषु सिद्धिः॥११४॥ ॥इति श्री कादंबरीकथासारे सप्तमस्सर्गः॥७॥ ॥छ॥ ॥अथ मोक्ष
तत्त्वा वालिगीता खिलकथाक्रमे॥ अस्त्यश ब्दाल जावे पिमुर्वजनमस्मृतिस्तदा॥१॥ श्वेतकेतोः
सुतो भूत्वा भुक्तनामात्मजोऽभवत्॥ सर्वेशं पायनोऽघाऽहं ज्ञानः पुत्रः पतत्त्रिणा॥२॥ उपजाता

स्पृतेव शिक्षा ज्ञा वर्त्तेत सरस्वती॥ मम प्राग्जन्मविद्याश्च हृदयं प्रतिपेदिरे॥ ३॥ यथैव श्वान्ये संस्का
राः प्राक्तनामाम्मुपागमत्॥ महाश्वेतानुरागोपि तेऽस्यः पूर्वेतरस्तथा॥ ४॥ ततोऽभ्यधिकहारीतस्नेह
संवर्द्धितः क्रमात्॥ गगनाक्रमणे शक्तिमवापं जातपक्षतिः॥ ५॥ दिवसेष्वथ गच्छत्सु समुपारूढयौ
वनः॥ जंतुमैछं महाश्वेतामुखदर्शनदोहदी॥ ६॥ अकल्पयं च जन्मेदं विहगस्यापि यान्तु मे॥ महाश्वे
ताश्रमोपान्ततरुकोटरशायिनः॥ ७॥ एकदा त्वथ जावालेराश्रमं समुपाययौ॥ तातानुयासु हृत्क्ले
हपराधीनः कपिंजलः॥ ८॥ स वै पप्रच्छ हारीतं क वैशंपायनः शुकः॥ उत्पन्नप्रत्यभिज्ञोऽहमयम
स्मीत्यवादिषं॥ ९॥ ततश्चिरमरोदीत्स स्ववक्षसि निधाय मां॥ वयस्यपुंडरीकस्य यादृशं वर्त्तते द

शा॥१०॥ मयास्तु दित्वा पृष्टो मे कोऽसि रे द्विज कपिंजल॥ तवापि मत्कृते दृष्टा सखे कष्टतरा दशा॥११॥ क
हेषा क्व जपाभ्यासः क्व पर्याणं क्व वल्कले॥ क्व चावला क्व मुनिः क्व तुरंगमः॥१२॥ इत्थं हसन्निव
स्थित्वा तात संदेशमब्रवीत्॥ कपिंजल स्वसमासेन पुनर्गमनसत्वरः॥१३॥ तातस्त्वामादिशत्येवं
वत्स दोषस्तवात्र कः॥ रजोविकृतयो युक्ताः स्वदुस्त्रीवीर्यजन्मनो॥१४॥ अनायुष्यं विदित्वापि
यातेत्वयि नयन्मया॥ तव प्रतिक्रियाकारि तदालस्य हि मामकम्॥१५॥ अद्यायुष्कामयागस्त्वत्प्र
त्कृतस्स समाप्यते॥ न यावद्भवतानावन्नागंतव्यमितः क्वचित्॥१६॥ अहंत्वदंतिके स्थातुमिच्छन्नपि
निवारितः॥ तातेन तत्र कर्मैकदेशलेशीगतागतः॥१७॥ इत्याख्याय परिष्वज्य क्रियास्वप्यर्णितत्र मो॥

57

राम
५७

क्रमेणामंत्र्य सम्मुनिः प्रतस्थे दिवमुत्पतन्॥१८॥गृहीततादृशोपिकाले गच्छत्यहो वलात्॥नीतोऽवा
रितवामेन कामेन वशमात्मनः॥१९॥अनुरूपचिरं तत्र चित्राः स्मरविभीषिकाः॥अवोधिषमति
क्रांतस्तुर्यांशो गमनं प्रति॥२०॥एकदा त्वाश्रमं शून्यं वीक्ष्य निःक्रांत[illegible]
तापसो॥एकाकी सहसोड्डीय पद्मस्थितोऽस्म्युत्तरां दिशं॥२१॥अहरोड्डीय एवाहमनभ्यस्ताध्वलंघनैः॥
अतस्तृषावान्क्लांत्या च जलं क्वचिदतर्कये॥२२॥ततः कापि पयः पीत्वा किंचिदाददपवेचुना॥वीता
तपे परिश्रांतस्तरोः कस्यापि कोटरे॥२३॥सुप्तेन तत्र विवलस्य तदा मे निद्रया मनः॥गाढया पाश
पंक्त्या च शारीरं समम गृह्यत॥२४॥अथ सुप्तोत्थितोऽपश्यमग्रतो नातिदूरगं॥कृतार्थीमिव मातंगं

सुधानं मम वंधनात्॥२५॥ अकृत्वा कर्म्मणो वाऽस्य सम थ्यपि शितार्थितो॥ प्रार्थ्यनापेक्षालं किंचि
त्वम्मोक्षार्थमस्पृधो॥२६॥ न दूरो मया कृतिस्त्वं हि न मां साध्वीव दृश्यते॥ नहि मां सार्थिनो मुक्तं
नि द्वाक्ते दग्नतीक्षणे॥२७॥ ततो विमुंचमां मद्र मुक्तो यामि यथेहितं॥ मयावद्धेन कोऽर्थस्ते किं विरु
द्धेन वा स्थितिः॥२८॥ सोऽब्रवीन्न स्वतंत्रेणसंधृतो सि मया श्रुक॥ प्रार्थितस्त्वं हि जावाले राम्रमे सुवि
रेस्थितः॥२९॥ सं त्वं गतो मम स्वामिदुहितुः कर्णगोचरं॥ तन्नियोगात्गृहीतोऽसि सकर्णं मुखमे
मया॥३०॥ पुनरारव्यामि मां सोम्य मुखा सि स्मर वेदनां॥ ज्ञानासिन प्रियो त्वं गास्कृष्टे मोरोदुमर्ह
सि॥३१॥ सो नाथ तनमृत्येन तरुणेनापि शासने॥ स्वामिनो त्वं धनीयं तत्कथं त्वा त्यक्तुमुत्सहे।

58

राम

3

अवोचं पुनरप्येनं शापाक्रांतिस्मरो मुनिः ॥ मूकीभूतोस्मि मां मुंच परं दुःखमवाप्स्यसि ॥३३॥
स त्वामहं तु जानामि मुनिं गंधर्वमेव च ॥ राह्लसंवापि शाचेवानीत एवासितह्लणे ॥३४॥ इत्यु
क्त्वा हाययपालो मामाने षीत्यकणेवलात् ॥ प्राविशच्च स चांडालकुमारीवेश्मके शमले ॥३५
दृष्ट्वा तदाद्दिगोमांसं वसासृक्कं कपिच्छिलं ॥ प्रोच्छलन्मांसमत्स्याणैरत्नान्नमिव दुर्लंगं ॥३६॥ अ
थ मातंगकन्यायै स्वामस्यै न्यवेदयत् ॥ स्वामिन्ययमिहानीतस्सवै शांपायन स्मृतिः ॥३७॥ साकू
तामिव मां वीक्ष्य स्नेहवद्धार्द्दयाहृशा ॥ तत्क्षणं वह्नसिध्रुत्वे भासाह्लिंपहृत्तापंडुरे ॥३८॥ ततोतिमह
ताद्दध्ये शोकेन हृदि मे पदं ॥ मुनिर्मूर्च्छाच चांडाल्या सो हलीलास्मु[illegible]कृतः ॥३९॥ व्यक्तां विदधतां वा
क

59

चंजातिंस्मरयतामिजो॥ अहोजाबालिनादिव्यदृष्टिनापकृतंमम॥४०॥ अहोवतमहत्कष्टंमवि
षत्वमुपस्थिते॥ ब्राह्मणेनमयानेयःकालश्चंडालवेश्मनि॥४१॥ नवत्वनशनेनैवत्यजामीहतु
जीविते॥ ताड्यमानोपिनाम्नामिनवाचंविसृजामिवा॥४२॥ एवमुद्देजितेषामांहत्वाद्वायदिवो
त्वज्जेता॥ नवत्सुनयथाप्येवंपंथाःश्रेयस्करोमम॥४३॥ इत्युपारूढसंकल्पमुपाहृतफलोत्व
या॥ एषाचांडालकन्यामामाख्यान्मधुरयागिरा॥४४॥ फलान्यशानपानीयमुपकुंत्वकिमोस्य
से॥ नयन्मौनव्रतोप्यद्यकिंमौनमवलंबसे॥४५॥ मुनिर्जातिस्मरोवात्वंयदिकोपिनथापिते।
तिर्यग्जातिसुचितावारदन्निरेवाद्यसन्मता॥४६॥ नतिर्य[illegible]धिकारीहिशास्त्रेशास्त्रविदोविदुः॥

राम

५९

तिरश्चां कव संस्काराश्चो लोपनयनादयः ॥ ४७ ॥ जस्याने दृणविचारादियद्विाद्य विको
र्धसि ॥ तत्किं तु ब्रिष्ठ शौचादि नाश्रमेष्वाश्रितं त्वया ॥ ४८ ॥ आपत्स्तु वहि जातीनामध्याव
द्यं न विद्यते ॥ अस्माभिर्हि तमारते विश्वामित्रः स्मजीवितुं ॥ ४९ ॥ कृत हि त्रुपवासो हि हि
हा सुरिव जीवितं ॥ लन्हसे वत्स मामेवं कृत्वा पिव फलोदके ॥ ५० ॥ इत्यः चंडाल सदृशे वो क्ये
रश्चीजनैश्चितैः ॥ तस्या विस्मयमानो हं चिरमेवम चिंतयं ॥ ५१ ॥ नूनमेषा न वां डालीमद्दल्के
नापि कर्म्मणा ॥ मध्यां गतिमिमां प्राप्तामदर्श्यता पिता उनमा ॥ ५२ ॥ विजन्मीर सि मातेव पश्य

तिस्मिगध्यादृशा॥ वक्ष्ये चैव मतोऽस्मुष्याः करोमि वचनं वरे॥५३॥ इति मत्वा तदा वात्वमम
वं मोऽजनो [illegible] न्नुखः॥ अमोऽजयच्च मामे पाऽजननीव दिने दिने॥५४॥ तच्च मस्याः परिज्ञातुम
न्वहं प्रार्थनां व्यधां॥ न चैषा प्रार्थ्यमानापि निजं तत्वमदीदृशत्॥५५॥ नित्यमाशंकमानोऽह
मेनां कामपि देवतां॥ पोष्यमाणोऽनया कालमनैषं तत्र पंजरे॥५६॥ एकदा तु त्रियामांते राजन्
सुप्तोऽस्मि निद्रया। [illegible] ह्याद्राक्षं पक्षणं स्वर्णमयि प्राप्य जरावृतं॥५७॥ आत्मानं वनवोहा
रहेमपंजरवर्तिनं॥ कन्यकां तादृशीं चैव नाद्राक्षं देवेनयादृशी॥५८॥ ततः के[illegible]ये किं तयाऽत्रावि

राम
६०

60

[illegible]र मस्तो हमेतया॥ कस्य हेतोरिहानीत इति राजन्नवे
द्म्याहं॥ ५८॥ इत्याकर्ण्य कथामेनां वैशंपायनवर्णितां॥ स राजा मृद्रकस्सद्यो यहादंग
णमागमत्॥ ६७॥ ससंभ्रमं च निर्गत्य तूर्णमानाययत्सुनः॥ आस्थानावसरे प्रह्वं तां मा
तंग कुमारिकां॥ ६०॥ अपसा प्रविश्य वितते जसा ह धतीवदि त्तुशराहं डुचं द्रिकां॥ तत
नारवेणुरवजिन्न[illegible]वल्लकीध्वनिना स्वरेण गदितुं प्रचक्रमे॥ ६१॥ हे रोहिणीरमणस
र्वकलानिकेतनारायतेरञ्जनिनाथसुधानिधान॥ कादंवरीरसगुणेष्ठुनिबद्धभार

मात्मानमर्पितशरीरमनुस्मरामि॥६३॥मां चविद्धि शशाके त्वन्प्रियं साहसस्यज
ननी दुरात्मनः॥ सर्वचेष्टितमवेत्य ततो निजे नित्यमुन्नवसमीपमानये॥६४॥ अयमपि
गुरुशासनं विलंघ्य स्मरपरतंत्रमनाः प्रयातुकामः॥ अविनयपरिशंकिना तदानीमवि
कलयोगदृशाव्यलोकि पित्रा॥६५॥ तस्याङ्ग्येवमनुजावयितुं धियाङ्गमासन्नमेव गुरु
शासनलंघनोत्थं॥ सद्योऽवतीर्यविपिनेऽजनसंगमीत्या मातंगजन्मगिमवलेभ्यतणा॥स्थि
तास्मि॥६६॥ गच्छन्तमेनेविनिमयपाशे स्त्री चालि दुःखान्यनुजावयेती॥ शापावसानेऽनु

वयोः कृतोऽभ्रसमाप्तमासं चिरमीक्षमाणे ॥६७॥ मुनेरवस्थ्यावधि पितुरस्तुष्य सिद्धः क्र
तुः कृतस्त्वमपि सेस्पृतः स्वतनुरद्य तस्थासनात् ॥ तदुद्धृतमलीमसे दृश शरीरयोगो भुवां
निजेन वपुषाऽधुनाऽनुभवतोऽप्रियासंगमं ॥६८॥ इत्युक्तो द्वैगमनरत्नसप्रश्लथीभूतवं
धस्त्रग्विस्रस्तैः कुसुमविदलैरर्चयित्वेव पृथ्वीं ॥ दिक्चक्रांचत्प्रबलरसनानूपुरोत्थैर्निनादै
देरामे श्रेवं डुलसुदपतद्धाम सोदिव्यकांतिः ॥६९॥ स्वतनुकांतितिरस्कृतवह्निकां गगनमु
त्पतितामवलोकयतां ॥ सुचिरमूर्द्ध्वनिवेशितलोचनः कमिव विस्मयमापजनो खिलः ॥७०॥

62

अथास्य राज्ञो हृदिष्ठूद्रकस्य निरस्तधैर्या ह्रियगणप्रबंधः॥ कादंबरीसंस्मरणानुबंधाल्ल

ब्धावकाशो मदनो जजृंभे॥७१॥ न राज्यलक्ष्मीं बहु मन्यते स्म नो वीनकांर्जिनिसरस्वतंती

च॥ असौ रसंतीवड्तीवलं वे कादंबरीमेवनितांतमेतः॥७२॥ पराङ्मुखः स्पर्शरसे घङ

स्तेनादत्तकर्णौ मधुरेपि सध्वनौ॥ जगाम निर्लक्ष्यनिविष्टलोचनः क्रमेण सर्वेंद्रियहत्ति

शून्यतां॥७३॥ न गुरोरुपदेशमग्रहीत्त बुबुधे वस्तु ततो नमूढधीः॥ यतते स्म न तस्य सि

द्धये न परिस्पंदितुमप्यपारयत्॥७४॥ मूर्तानिमृतइवमूढ इवक्रमेण निःसंज्ञतां विर

राम
६२

हृवेदनयोपनीतां॥ मुक्त्वा मनोज्ञव रुजः सुचिरं स राजा प्राणान्मुमोच स विहंगमोपि॥
॥७५॥ डीवात्मकं चांद्रमसं च तेजः कृतास्पदं तच्च तयोर्यदासीत्॥ तदेव संक्रांतमणाऽपरत्र
चित्रा हि विश्वप्रकृतेर्विकाराः॥७६॥ अत्रांतरे चित्ररथात्मजायास्तत्तु प्रियस्याऽच हृमत्रैयैस्याः (
तत्रैव कालः सुमहानगच्छदच्छोदतीरे तपसि स्थितायाः॥७७॥ अथ मधुसमये विजृंभिते सा
मदनमहोत्सववासरे समागे॥ मलयजघनसारहारपुष्पैस्तनुमतिमात्रमलं चकार जंतुः॥ अ
तंवीह्यतापसदृशा पितदाज्ञगामकाममस्यगोचरमसौ मधुजं निनस्या॥ एकाकिनी सपदि दि
स्तु निधाय चक्षुःकांतस्य पेताम वनिर्निर रमालिलिंग॥७९॥ चंद्रापीडे सा च जग्राह कंठे केव

63

स्थाने जीवितं च प्रपेदे ॥ तेनाऽपूर्वं सा समुत्सा सलक्ष्मीमङ्कस्पृष्टा सिंधुवेलेव मेने ।
॥८०॥ शिलाशय्यां त्यक्त्वा तदनु चिरसुप्तोत्थित इव क्षणं स्थित्वाऽङ्के मालम वदनपंके
रुहरुचिः ॥ वनाघ्रेपीयी घट्टवनि वहु सं स्पर्द्धि निरयं वचोभिस्तां मुग्धे सपदि परमानंद
विवशो ॥८१॥ त्वमप्यतनुमनेवेऽस्मरस्मा कुले घ्नत च जन्म समर्थितवत्यसि ॥ यदमुनाप
रिरंभवलेन ते सपदि जीवितमापद यं जनः ॥८२॥ मामम्ब वीमवदि मामियतीमवस्थां
शापः कृशोदरि सको तिहरो द्वितीयः ॥८॥ त्वद्विप्रयोगकृत एव वभूव तापस्तच्चेंगिभूर्दक
तनोरपि मृत्यवे मे ॥८३॥ सेरहितिनातत्तु रियं तु तव प्रियेति शापः कृशोदरि चिरे समवा

राम
६३

पपापा॥ अद्यप्रभृत्यखिलमेव हि चंद्रलोकं शाधि स्वपारकृतमुद्रमसुं च लोकं॥८४॥ स
स्याः प्रियं पितृतपोभिरवाम दिव्यजीवं कपिंजलकरार्पितपाणिपद्मे॥ मन्मंडलोलादव
न रे तम खंडकौतिमा पांडुगंडमवलोकय पुंडरीकं॥८५॥ कौतूहलात्सह मयैव गतेंदुलो
कमालोकयिष्यसि कदाचन पत्रलेखां॥ काचित्प्रियेसहचरी मम सा ततस्तां मा तेयमूत्त
हन वाप्तिकृतो विषादः॥८६॥ इक चेति तस्य गिरमुत्सुकतां गता सौ रोमांचकंचुकमहाति
मसुहृद्दहंता॥ कादंबरी चरणयोर्निपपात पत्युरानंदवाष्पकणशीकरितेक्षणश्रीः॥८७॥

64

उत्थाय त्वरितोपसृत्य च महाश्वेतां परिष्वज्य सा प्रत्यक्षीकृतपुंडरीकपदवी कृ
त्वा च लज्जोत्सवं ॥ दिष्ट्या वर्द्धयितुं न्ययुंक्त रणसेनाह्वयकेयूरकं तारापीडतपो
वने परिगतं पित्रोः स्नेहेवापरं ॥ ५५ ॥ तारापीडः परिणतिस्पृशो प्याययो तत्र तत्सीमा
न्तं तं तः पुरपरिजनामात्यवर्गोनुयातः ॥ तस्मिंश्चालेतवसहचरः पुंडरीकोपि नाकात्
किंचिल्लज्जावनिमितमुखो वल्लभान्यामभ्येत् ॥ ५६ ॥ चंद्रापीडः स्वामपिड्गा
नन्नयमूर्त्तिं तारापीडं पुत्रवद्देवप्रणनाम ॥ स्नेह्वातद्वन्नम्रयशीलः शुकनासं

दत्तानंदोऽवंदत सर्वाश्च सवित्रीः ॥ ९० ॥ मायाधात्तुरियं नवेद्वियमसावेकोपि
यद्बंधुर्नियत्त्राऽमंस तत्पुंडरीक इति तेन तास्मिन्भवेत्संस्थितागाः ॥ स पुंडरीको मुनि
रप्य पश्यदात्मानमेतैः शुक [illegible] नासपुत्रो । प्रणम्य भूपं पितरं क्र
मेण मनोरमां स्वां जननीं ववंदे ॥ ९२ ॥ अथ विलासवती समनोरमा सुतपयो
धरविंदुकणावली ॥ सुतवधूपरिरंजनमहोत्सवं फलितसर्वमनोरथमैच्छत
॥ ९३ ॥ तारापीडस्य पादावनतमुपपयि सुतः प्रसूतानंदबाष्पश्चंद्रापीडं स्तु

अन्यां कथमपि सहसोत्थाय कंठे गृहीत्वा॥ शापेनात्राऽवतीर्णो यदि तदपि भवान्तत्र
मौलौ कपालः प्रख्यात्येति प्रतीपं प्रणततनुरसावस्य पादौ ववंदे॥९४॥ तस्मै निवेद्य
नृपचक्रमनिह्नुतेपि यत्नात्क्रमोपचितया सहराऽऽलल्प्या॥ शृंगी चकार कर संज्ञ
तमाश्रमं स तत्प्रार्थितोपि महिषीसहितस्तदर्थैः॥९५॥ आज्ञप्तस्तत्र वल्लातुरगखु
रपुटोद्धतधूलीकडारैश्चूडारत्नप्रवालोद्बलरुचिरुचिरैः शोभमानाः शिरोभिः॥
शिवेन्द्रापीडेंदुसंदर्शनरसरभसात्कुतूहलो [illegible] गजौत्सुक्यसज्जीकृतानि

राम
६५

65

रतिशयोपायनोः पार्थिवेंद्रः॥९६॥ संकल्पाधिकहर्षलाभरसन्मोदं भाविलोलीभवत्
गंधर्वप्रमदाकदंबककृतक्रीडारसास्फालनात्॥ सर्वां चित्ररथस्ततो मदिरयाहंसश्च
गौर्यासिहद्दुहिन्तमयातिजयान विनामाजगमत्तु मर्दिनी॥९७॥ तान्यामेत्य निरस्यतापं
सततनुच्छायां दुहित्रोः कृते भास्वत्कौतुकमंगलेन वहद्दूषे मनोहारिणि॥ निर्वृत्ते च सुमं
चहोमसुनगारंते विवाहोत्सवे तत्राऽन्योन्यसमागमप्रमुदिताः सर्वे समं रेमिरे॥९८॥ इ
ति विततविलासः पुंडरीकेन सार्द्धं हि विभुविचविचित्रोद्यानलीलाविहारः॥ अनुमितफल
संपद्द्वीमानामितिनंदः श्रियमभजत चंद्रापीडमूर्तिर्मृगांकः॥९९॥ ॥इति श्रीमह

काव्य कादंबरी

जयेत श्रीनोरामिनंदस्याकृतौ कादंबरी कथा सारे अष्टम स्सर्गः॥ ८॥ समाप्तमि॥ ॥

संवत १६९० वर्षे पोषशुदि १ भानौ लिखित मिदं पुस्तकं व्यासरामजी तेनेदं पुस्तकं
स्वपठनार्थं॥ शुभमस्तु श्रीरस्तु॥

यत्नानु शिखिवनी ... विनिर्मातमे ... विये ... त्कर्ष प्रतिपा
गिकत्वनमपिना ... कोटिः॥ ... मनोरथगती ...
... रत्नस्याभाग ... नाश्मनुमतोरश्मत्वमे ... तां॥
... रत्नस्याश्मने ... ॥

राम
६६

66